

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za povijest umjetnosti

Lana Momirski

**PROBLEMI U ZAŠTITI I VALORIZACIJI NAJAMNE
STAMBENE ZGRADE KUKOVIĆ U ZAGREBU**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: dr. sc. Zlatko Jurić, dipl. ing. arh.

Zagreb, 2016.

Sadržaj

1. Uvod.....	2
2. Postojeće stanje Kukovićeve kuće	3
3. Pregled znanstvenih istraživanja.....	10
3.1. Historicizam u Zagrebu	10
3.1.1. Stanovanje u Zagrebu u drugoj polovici 19. stoljeća	11
3.2. Kukovićeve kuća	12
3.3. Heinrichshof	14
4. Investitori	16
4.1. Mirko pl. Kuković stariji	16
4.2. Mirko pl. Kuković mlađi	18
5. Projekt i izgradnja zgrade	19
5.1. Ivan Plochberger stariji.....	19
5.2. Ivan Plochberger mlađi.....	21
5.3. Stanje parcele prije izgradnje	23
5.4. Prva faza siječanj 1872. – svibanj 1872.	25
5.5. Druga faza lipanj 1872. – lipanj 1873.	27
5.6. Treća faza lipanj 1873. – kolovoz 1874.	35
5.7. Kukovićeve kuća po završetku gradnje	39
6. Prenamjene Kukovićeve kuće	40
6.1. Osamdesete godine i škola	40
6.2. Zakladni dom Šandora Alexandera	43
6.3. Kukovićeve kuća u 21. stoljeću	48
7. Zaključak.....	51
8. Prilozi.....	52
9. Literatura.....	63

1. Uvod

Zagreb je u drugoj polovici 19. stoljeća doživio brojne promjene, a način života se brzo mijenjao. Jedna od posljedica naglog razvoja grada je bila povećano doseljavanje stanovništva koje je uzrokovalo stambenu krizu. Tema ovog diplomskog rada je Kukovićeva kuća, „/.../ najveći je arhitektonski objekt te najveći i najznačajniji stambeno najamni blok izgrađen u 19.st. u Zagrebu.“¹. Kukovićeva kuća je prva najamna stambena zgrada u Zagrebu, danas zaštićeno kulturno dobro, koja je 1872. započeta kako bi se stambena kriza ublažila. U prvom je poglavlju opisano trenutno stanje zgrade, njezino oblikovanje i vizualne karakteristike. Rad se zatim osvrće na postojeća znanstvena istraživanja koja se bave historicizmom i stanovanjem u Zagrebu u drugoj polovici 19. stoljeća, kao i na ona koja se dotiču Kukovićeve kuće. Investitor, za ono vrijeme golemog projekta, bio je topolovečki vlastelin Mirko pl. Kuković stariji. Kuković je pisao gradskom poglavarstvu i izrazio želju da na zemljištu na južnom rubu grada izgradi veliki stambeni blok u kojem bi stan dobile siromašne obitelji. Nakon njegove smrti gradnju su preuzeli njegovi nasljednici. Četvrto poglavlje donosi pregled života Mirka Kukovića starijeg i njegovog nećaka Mirka Kukovića mlađeg. Najvećim problemom pokazalo se pitanje atribucije zgrade autoru. Sva dosadašnja istraživanja kao autora navode Ivana Plochbergera starijeg, ali prema pronađenim dokumentima autor je njegov sin Ivan Plochberger mlađi. Sljedeće poglavlje počinje njihovim biografijama. Nakon toga se rad bavi izgradnjom zgrade, od stanja zemljišta prije izgradnje, do završetka gradnje. U ostavštini obitelji Kuković u Hrvatskom državnom arhivu sačuvani su brojni dokumenti povezani s gradnjom Kukovićeve kuće – dopisi Kraljevskom sudbenom stolu, punomoći, računi, molbe i zapisnici s ročišta. Obrađena je i zbirka građevne dokumentacije sačuvana u Državnom arhivu u Zagrebu. Pronađeni su tlocrti svih etaža uključujući i podrumsku, kao i nacrt zapadnog pročelja iz 1872. godine s presjekom. Osim prikaza tijekom izgradnje zgrade, rad se u šestom poglavlju bavi i njezinom sudbinom nakon što je prestala biti vlasništvo obitelji Kuković. Jedno je vrijeme u njoj bila smještena djevojačka škola, a pedeset je godina bila sjedište Zaklade Šandora Alexandra i društva „Prehrana“. Obrađeni su i dokumenti iz ostavštine Zaklade. Zadnje poglavlje se bavi današnjim uvjetima stanovanja. U prilogu su popisi majstora i obrtnika koji su radili na zgradi, nacrti, presjeci i tlocrti s naznačenim podjelama, kao i drugi relevantni dokumenti.

1

<http://www1.zagreb.hr/galerijakd.nsf/c31dd4a135787898c1256f9600325af4/0dc6b0ca4eef9179c1257f3e0048f707?OpenDocument> 2016.01.18.

Zgrada je svoj stambeni karakter zadržala kroz svih svojih gotovo 150 godina, iako su u njoj bile smještene i brojne institucije, društva i uredi. Ono što je nažalost izgubila jest svoj humanitarni karakter, koji je imala gotovo cijelo stoljeće, kroz razne funkcije i pod različitim upravama.

2. Postojeće stanje Kukovićeve kuće

Kukovićeva kuća je veliki stambeni blok građen od 1872. do 1874. godine². Nalazi se u Zagrebu na Donjem gradu i zauzima čitav gradski blok između Hebrangove (kućni brojevi 7a, 9, 11 i 11a), Preradovićeve (kućni broj 29), Kovačićeve (brojevi 2 i 4) i Gajeve ulice (broj 28). Kuća je tijekom godina pregrađivana, prvenstveno u prizemlju, pa se sada u njoj osim stanova nalaze i lokali. Njezina je izvorna funkcija međutim bila isključivo stambena. Model zgrade u izvornom obliku čuva se u Muzeju grada Zagreba.

Slika 1 Model Kukovićeve kuće u Muzeju grada Zagreba (izv.

http://www.mgz.hr/hr/postav/donji_grad/ 2016.01.20.)

Zgrada je dvokatna i ima podrum i tavanaški prostor koji se protežu čitavom njezinom dužinom i širinom. Građena je kao jedinstven blok s četiri unutrašnja dvorišta, a u njoj su se nalazila 132 stana.³ Radi se zapravo o šest zgrada, tj. odjela⁴. Podjelu Kukovićeve kuće u šest jedinica navodi Miroslav Hofman, koji piše „*.../da se u taj čas gradi šest dvokatnih kućah.*”⁵ Prema novinskim člancima iz tog vremena⁶, odjel broj IV je Gajeve ulice, što bi značilo da je odjel I Preradovićeve ulice. Odjel II je zapadni ulaz na Hebrangovoj ulici, a odjel III istočni ulaz iste ulice. Odjeli V i VI su u Kovačićevoj ulici, broj V istočno, a VI zapadno. Stanovi su

² Dobronić, 1983: 52

³ Čengić, 1998: 118

⁴ Narodne novine, 1891.04.22.

⁵ Rojc, 1896.

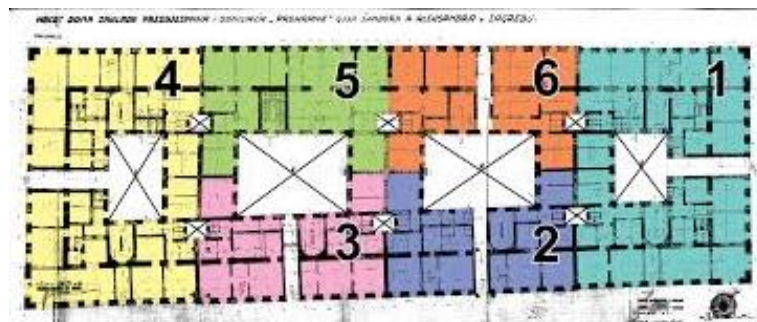
⁶ Narodne novine, 1884.09.29.

različitih veličina, od garsonijera do dvosobnih i trosobnih, pa čak i peterosobnih s posebnim sobama za posluhu, tzv. djevojačkim sobama.

Veliki kubični volumen zgrade podijeljen je u šest jedinica. Odjeli II, III, V i VI blago istaknuti u odnosu na bočne. Njihova prizemna etaža je rustikalno obrađena što je dodatno vizualno odvaja od dijelova pročelja koji pripadaju prvom i četvrtom odjelu.

Slika 2 Isječak iz novina koji navodi podjelu u odjele (izv. Narodne novine, 1883.10.06.)

Slika 3 Podjela Kukovićeve kuće u odjele – pogled na prizemnu etažu sa sjevera (izv. Prilog 7, obrađen)

Istočno i zapadno pročelje u središnjoj osi imaju veliki ulaz zaključen segmentnim lukom iz kojeg se ulazi u unutarnja dvorišta. Stanovima se prilazi s lijeve i desne strane, a na katove vode otvorena, zavojita stubišta. U istoj se osi nalaze još dva prozora. S lijeve i desne strane postavljene su još četiri prozorske osi, a one su omeđene istaknutim uglom s dvostrukim prozorima. Ovi su istaci dodatno naglašeni ugaonom rustikom. Dvostruki prozori prvog kata zaključeni su zajedničkim trokutastim zabatom. Istočno i zapadno pročelje malo se razlikuju, vjerojatno zbog prilagodbe terenu - prozori prizemne etaže istočnog pročelja smješteni su niže od onih zapadnog pročelja. Na nacrtu zapadnog pročelja iz 1872. (Prilog 1)

ipak je bilo zamišljeno da i njegov prizemni dio bude rustikalno obrađen. Rustika je, međutim, prisutna samo na ugaonom istaku.

Slika 4 **Zapadno pročelje, pogled s juga** (vlastita fotografija)

Slika 5 **Zapadno pročelje, pogled sa sjevera** (vlastita fotografija)

Slika 6 Istočno pročelje, pogled s juga (vlastita fotografija)

Slika 7 Istočno pročelje, pogled sa sjevera (vlastita fotografija)

Sjeverno i južno pročelje podijeljeno je u četiri dijela – istočni i zapadni, koji pripadaju ulazima u Gajevoj i Preradovićevoj ulici, i dva blago istaknuta središnja, koja pripadaju ulazima u Kovačićevoj i Hebrangovoj. Pročelja koja gledaju na Hebrangovu i Kovačićevu ulicu su imala po dva ulaza, svaki za jedan odjel. Kovačićeve ulica zadržala je izvorno pročelje, dok su na Hebrangovu dodana dva ulaza za novootvorene lokale. Krajnji dijelovi imaju po osam prozorskih osi, dok ih središnji imaju jedanaest – po pet sa svake strane središnje u kojoj se nalazi ulaz. Prozori prizemlja su naglašeni istaknutim prozorskim okvirom s ravnim zaključkom. Čitavom zgradom se proteže vijenac koji odvaja prizemnu etažu od katova. Prozori prvog kata naglašeni su profiliranim parapetnim zonama, doprozornicima i istaknutim zaključcima. Zaključke nose konzole. Prozori drugog kata leže na istacima koje također nose konzole, a zaključci su im jednaki onima s prizemnih prozora. Zgrada ima naglašen krovni vijenac koji se također proteže cijelom njezinom dužinom.

Slika 8 Sjeverno pročelje, pogled sa zapada (vlastita fotografija)

Slika 9 Sjeverno pročelje, pogled s istoka (vlastita fotografija)

Slika 10 Južno pročelje, pogled sa zapada (vlastita fotografija)

Slika 11 Južno pročelje, pogled s istoka (vlastita fotografija)

Raspored prostorija u stanovima tipičan je za blokovsku izgradnju 19. stoljeća – nusprostorije su od glavnih soba odijeljene hodnikom i gledaju na unutrašnje dvorište, dok je reprezentativni dio stana okrenut prema ulici.

U prizemlju Kovačićeve ulice 4 se danas nalaze prostorije Francuske alijanse i Streljačkog društva, u Gajevoj su u prizemlju pogrebna poduzeća, a u Preradovićevoj su u prizemlju ured (u južnom dijelu) i prostori mjesnog odbora (sjeverni dio). U Hebrangovoj su otvorena dva nova ulaza. Istočno se, na adresi 7a, u podrumskim prostorima nalazi striptiz klub. Na zapadnom dijelu je otvoren ulaz u istom obliku kao i izvorni ulazi. Iz njega se lijevo ulazi u pivnicu koja je smještena u prizemnom stanu koji je zadržao svodove, a desno se stubama spušta u restoran koji je smješten u renovirani dio podruma. Podrum je također nadsvodjen. Ostatak zgrade ima stambenu funkciju, uz iznimku nekolicine ureda. Fasada je na mnogim mjestima oštećena, a početkom godine je postavljen natpis koji upozorava na padanje žbuke.

Slika 12 **Detalj fasade** (vlastita fotografija)

3. Pregled znanstvenih istraživanja

3.1. Historicizam u Zagrebu

Arhitektura druge polovice 19. stoljeća uvelike je oblikovala današnji izgled Zagreba. U tom razdoblju je definiran urbanizam Donjeg grada i u dva navrata je gotovo čitav i izgrađen. Ivo Maroević dijeli historicizam u Zagrebu u tri razdoblja koja se vremenski preklapaju: romantični historicizam s ostacima kubičnog stila (do 1860.), strogi ili zreli historicizam (od 1850. do 1880.) i kasni historicizam pomiješan sa secesijom (od 1880.)⁷. Kukovićeve kuća izgrađena je početkom 1870-ih, dakle u razdoblju strogog ili zrelog historicizma. Radi se prvenstveno stambenoj arhitekturi, a upravo Maroević ističe „*.../da je stambena arhitektura konstitutivni element naselja, njegova srž i temeljna pretpostavka. Ona ne nosi one simboličke naglaske koje susrećemo na reprezentativnoj arhitekturi javnih i*

⁷ Maroević, 1987: 165

*crkvenih zgrada, ali identificira biće grada. Znatno je podložnija promjenama što ih nosi izmijenjeni način života, i stoga osjetljivija i fleksibilnija“.*⁸ Stambene zgrade ovog razdoblja, pogotovo sedamdesetih i osamdesetih godina, uglavnom su jednokatnice i dvokatnice s mogućnošću nadogradnje. U oblikovanju su slične – ulazi su dvokrilna vrata zaključena segmentnim lukom, kompozicija pročelja je simetrična, s prozorima istaknutima zabatima ili profiliranim okvirima. Krovni vijenci su također istaknuti, a dijelovi su često naglašeni rustikom. Uglavnom je prizemna etaža rustikalno obrađena, a u nekim slučajevima se radi o uglovima ili o čitavim pročeljima. Čest je i motiv dvostrukih prozora u uglovima, koji se javlja i na Kukovićevoj kući. Neke od zgrada imaju pravokutne podrumске prozore koji su smješteni u samo dno prozorskih osi. Već je 1865. Janko Jambrišak počeo graditi svoju obiteljsku kuću, na uglu ulica koje se danas zovu Preradovićeve i Hebrangova⁹. Ova uglovnica, koja je u početku bila prizemnica, zabilježena je na regulatornoj osnovi iz 1865. Šest godina kasnije, godinu prije početka gradnje Kukovićeve kuće, Jambrišak je dodao kat na kuću¹⁰, koristeći motiv dvostrukih prozora u uglu. Prepoznatljiv karakter ovim građevinama daje i tipična stolarija. Vanjsko prozorsko staklo izbočeno je sasvim do fasade, a podijeljeno je u šest kvadrata. Lelja Dobronić opisuje kako su te „/.../jednokatnice, dvokatnice i rjeđe trokatnice svojom gotovo isključivo simetričnom kompozicijom fasada i renesansno klasičnim dekorativnim elementima ponosno nicala u tada još slabo izgrađenim zagrebačkim ulicama“¹¹. Kukovićeve kuća je u oblikovanju tipičan predstavnik vremena, uz jednu važnu razliku – veličinu. Ona ima sve elemente historicističkih zgrada, samo što je mjerilo mnogo veće.

3.1.1. Stanovanje u Zagrebu u drugoj polovici 19. stoljeća

Zagreb 1850. postaje jedinstvenim gradom, a rušenje Mesničkih vrata omogućava lakšu komunikaciju između Donjeg i Gornjeg grada¹². Pedesetih se godina počinje raspravljati o urbanizmu i razvoju grada. Tako je 1852. donesena "Naredba" poreznog ravnateljstva, kojom su nove zgrade oslobođene plaćanja poreza na 10 godina. "Red građenja" donesen je 1857., a definirao je standarde izgradnje, primjerice obavezu građenja kamenom i opekom, a

⁸ Maroević, 1987: 165

⁹ Dobronić, 1983: 8

¹⁰ Dobronić, 1983: 8

¹¹ Dobronić, 1983: 8

¹² Iveljić, 2007: 366

ne drvom¹³. Do sredine stoljeća grad se neplanski širio, a prva regulatorna osnova iz 1865. označila je početak oblikovanja rastera Donjeg grada.

Desetljeće prije izgradnje Kukovićeve kuće obilježila je industrijalizacija i ubrzani razvitak grada. Proizvodnja se od manufakturne počinje pretvarati u tvorničku¹⁴, raste standard, a povećava se i broj stanovništva. Ukidanje feudalnog sustava 1848. započelo je „*.../prestrukturiranje građanstva vezano upravo uz tranziciju od staleškog prema modernom građanstvu*“¹⁵. Ubrzanom rastu i razvitku doprinijela je i izgradnja željezničkih pruga.¹⁶ Nagli porast stanovništva značio je i povećanu potražnju stanova, zbog čega je u Zagrebu došlo do stambene krize. Gjuro Szabo kaže kako je „*stambena bijeda*“ naročito zavladała nakon organizacije zemaljske vlade u Zagrebu 1869¹⁷. U razdoblju od 1869. do 1880. broj stanova raste za gotovo 45%¹⁸, a samo su 1873., kada traje i gradnja Kukovićeve kuće, izgrađene 53 nove zgrade¹⁹. Iznajmljivanje stanova postao je unosan posao, ali cijene su bile visoke za stanovništvo koje se doseljavalo, a uvjeti stanovanja loši. Bogatiji građani iznajmljivali su dijelove kuća, tako da su siromašni stanovnici mogli stanovati u njihovim suteranima, podrumima ili na tavanima.²⁰ Zato Mirko pl. Kuković stariji 1872. odlučuje izgraditi veliku najamnu zgradu sa stanovima za siromašne građane²¹. Zgrada jest ublažila stambenu krizu u gradu, a također je „*.../u urbanističkom pogledu usmjerila razvoj čitavog dijela Donjega grada između Zrinjevca i Preradovićeve ulice.*“²² Iako se Kukovićeve kuća danas nalazi u centru grada, u vrijeme izgradnje ona se nalazila na periferiji, na području s rijetkim kućama. Situacija se nije promijenila ni izgradnjom velikog stambenog bloka. Još je 1875. Kukovićeve ulica opisana kao „*.../periferija s poljima i povrtnjacima, a ne kvalitetnim stambenim zgradama.*“²³ Tako je opisuje Marko Eisenhuth, sin Antuna Eisenhutha koji je tada gradio kuću u ovoj ulici.

3.2. Kukovićeve kuća

O Kukovićevoj kući pisala je Lelja Dobronić, u sklopu biografije Ivana Plochbergera starijeg. Ističe zgradu kao njegovo najvažnije djelo i navodi kako je upravo zbog nje značajan.

¹³ Dobronić, 1983: 167

¹⁴ Iveljić, 2007: 133

¹⁵ Iveljić, 2007: 14

¹⁶ Iveljić, 2007: 89-109

¹⁷ Szabo, 1971: 118

¹⁸ Iveljić, 2007: 370

¹⁹ Iveljić, 2007: 31

²⁰ Iveljić, 2007: 380

²¹ Gradsko poglavarstvo, 1872.

²² Dobronić, 1983: 51

²³ Iveljić, 2007: 370

„Međutim, sve to ne bi možda bilo dovoljno, da se Plochbergeru posvećuje tolika pažnja, da on nije sebi i Zagrebu podigao trajan i značajan spomenik tzv. Kukovićevo kućom.“²⁴ Opisuje oblikovanje zgrade i izgled pročelja. „Sama zgrada građena je u jednostavnim oblicima talijanske renesanse“²⁵. Ističe kako „Mirna zatvorena kubičnost volumena daje zasebno mjesto toj zgradi unutar arhitekture druge polovine prošlog stoljeća u Zagrebu.“²⁶ Posebno je zanimljivo što spominje pet nacрта zgrade Ivana Plochbergera starijeg, od kojih jedan akvarelirani koji su se čuvali u „arhivu Sekretarijata za komunalne poslove u gradskoj vijećnici.“²⁷ Tlocrti nisu sačuvani do danas, kao ni fotografija tek dovršene zgrade iz 1874. koju spominju i ona i Gjuro Szabo²⁸. Ne spominju gdje se fotografija čuvala. Nema je u Muzeju grada Zagreba, u Muzeju za umjetnost i obrt, ni u Državnom arhivu u Zagrebu. Najranija pronađena fotografija nastala je između 1880. i 1884., kada je autor, Hinko Krapek, djelovao u Zagrebu²⁹. Na poleđini fotografije otisnuto je njegovo ime kao i adresa ateljea (Ilica 35.)

Slika 13 **Kukovićevo kuća između 1880-1884.** (izv. DAZ, Zbirka Ivan Ulčnik, br. fonda 857, sig. 789)

²⁴ Dobronić, 1983: 51

²⁵ Dobronić 1983: 51

²⁶ Dobronić: 1983: 52

²⁷ Dobronić: 1983: 52

²⁸ Dobronić, 1983: 52; Szabo, 1971: 118

²⁹ http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_1604 2016.04.04.

Kukovićevu kuću spominje i Ivo Maroević u „Prijedlogu tipologije stambene arhitekture u Zagrebu u drugoj polovici 19. stoljeća“ kada govori o najamnim zgradama. On navodi kako je model za ovakvu izgradnja bio bečki Heinrichshof, misleći pritom na činjenicu da zgrada zauzima čitva gradski blok³⁰. Lelja Dobronić ističe upravo razliku u njihovom oblikovanju.

3.3. Heinrichshof

Kukovićevu se kuću ponekad uspoređuje s Heinrichshofom, bečkom najamnom zgradom Theophila Hansena. Postoje neke sličnosti između njih, ali i mnoge velike i značajne razlike. U svakom su slučaju obje zgrade građene u drugoj polovici 19. stoljeća, Heinrichshof početkom šezdesetih (1861.-1863.)³¹, a Kukovićeva kuća deset godina kasnije, ranih sedamdesetih. Također su i jedna i druga najamne zgrade, izgrađene kao posljedica stambene krize u gradovima. Mogu se usporediti i po veličini i oblikovanju. Oba su projekta golema za ono doba, a organizacija prostora i oblikovanje pročelja je slično. Podijeljene su u šest jedinica, što je u raščlambi pročelja istaknutije kod Heinrichshofa nego kod Kukovićeve kuće. Na mjestu Heinrichshofa bilo je i predviđeno šest najamnih kuća (Zinshäuser), a njihovo spajanje u jedinstvenu zgradu Hansenova je odluka³². Uglovi obje zgrade posebno su istaknuti, ali su kod Heinrichshofa dodatno naglašeni istaknutim zaključcima, tako da nalikuju na kule. Središnji dio također je povišen, dok Kukovićeva kuća ima neprekinut i jedinstven volumen. Mnogo su upečatljivije njihove razlike i okolnosti pod kojima nastaju, koje su s jedne strane slične, a s druge potpuno različite.

Kao što je već rečeno, oba su grada šezdesetih i sedamdesetih godina suočena sa stambenom krizom. U Zagrebu je Kuković na vlastitu inicijativu znatno olakšao krizu, dok je u Beču stambenu krizu rješavala komisija za širenje grada. Njezini motivi nisu bili kao Kukovićevi, pa je i ishod bio drugačiji. *„Komisija svoje ciljeve nije, naravno, odradila u skladu sa stambenim potrebama nižih dohodovnih grupa, pa ni u skladu s ekonomskim razvojem grada u cjelini, nego naprosto s obzirom na reprezentativne javne zgrade i javne prostore ringa. Građevinska kontrola za stambeni sektor ograničavala se samo na visinu, na liniju gradnje i donekle na parcelaciju zemljišta. Za sve ostalo ishod je određivalo tržište. A "tržište" je značilo sjecište ekonomskih interesa i kulturnih vrijednosti bogatih.“*³³ Kuković je u Zagrebu napravio upravo suprotno, i to samoinicijativno - njegova je zgrada upravo u skladu s potrebama nižih dohodovnih skupina.

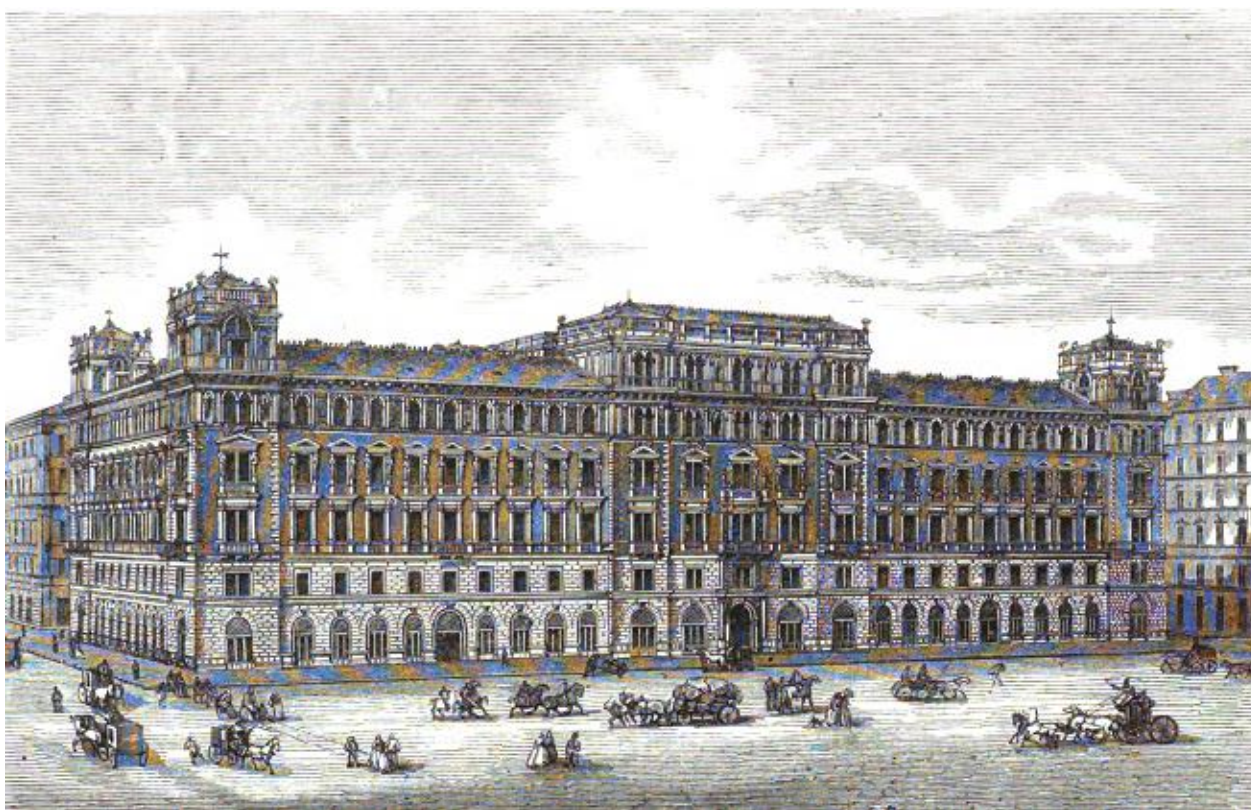
³⁰ Maroević, 1987: 178

³¹ Weiss, 1865: 143

³² Weiss, 1865: 143

³³ Schorske, 1997: 64

Osim toga je Heinrichshof građen na bečkom Ringu, reprezentativnoj ulici s mnoštvom golemih javnih građevina, i to baš preko puta opere. Kukovićeve kuća je na blatnoj periferiji grada, daleko od reprezentativnih građevina. U položaju bi se prije mogla usporediti s bečkim *Mietkasarnama*, najamnim zgradama koje su tada građene na periferiji Beča za smještaj radničke klase³⁴, nego s Heinrichshofom koji je podignut u središtu grada. Trgovac ciglom Heinrich Drasche, investitor Heinrichshofa, za izgradnju je angažirao međunarodno poznatog i cijenjenog graditelja Theophila Hansena, dok je Mirko Kuković odabrao sina lokalnog graditelja.

Slika 14 **Heinrichshof** (izv. Weiss, 1865: 142)

³⁴ Schorske, 1997: 65

4. Investitori

4.1. Mirko pl. Kuković stariji

Mirko pl. Kuković stariji je u dubokoj starosti odlučio podignuti veliku stambenu zgradu. Rođen je 1784. godine. Bio je odvjetnik, a od 1807. i službenik u upravi Zagrebačke županije. Kasnije je radio u dvorskoj administraciji u Beču, a 30-ih godina bio je prisjednik sudbenog stola Srijemske županije.³⁵ Bio je mlađi brat đakovačkog biskupa Josipa Kukovića. Imali su i brata Ivana (Janka). Kralj Franjo im je 1825. godine dodijelio plemstvo, kao i Ivanovim sinovima Josipu i Mirku³⁶. Ivanov sin Mirko (rođen 1836.) bio je kasnije Mirkov univerzalni baštinik. U obavijesti o smrti Mirka pl. Kukovića „Narodne novine“ ga nazivaju valjda najimućnijim posjednikom u Hrvatskoj³⁷. Osim kuće u tadašnjoj Dugoj ulici, imao je kuću u Pešti, te više imanja u Hrvatskoj - Vetovo, Mitrovicu i Topolovec. Često ga se naziva upravo topolovečkim vlastelinom. Posjed je ranije pripadao grofu Josipu Kegleviću³⁸, a Mirkov je bio sredinom stoljeća. Priča o posjedu usko je vezana uz gradnju Kukovićeve kuće. Nakon ukidanja kmetstva Kuković se sporio sa seljacima iz sela u okolici imanja, tužeći ih za "šumski kvar". Knjiga „Šuma i paša: u borbi sela u Hrvatskoj i Slavoniji“ oštro opisuje situaciju između Kukovića i seljaka: „*Još se nije stišala četrdeset osma, a Mirko pl. Kuković pokrenuo je dvadeset i devet parnica protiv seljaka (...) Mirko pl. Kuković trebao je mnogo novaca, a mislio ih je naći u džepovima svojih kmetova.*“³⁹ Kuković je tražio odštetu, žaleći se kroz čitave 60-e godine na seljake i štetu koju čine šumama. Sačuvano je pismo od 5. listopada 1871. u kojem procjenjuje štetu na 37 726 forinti.⁴⁰ Posjed je krajem godine prodan, a Kuković je dobio odštetu i ubrzo dobio dozvolu za gradnju najamne zgrade – „/.../iz tih akumulacionih novčanih sredstava na račun primljenih otšteta, Mirko pl. Kuković sagradio je veliku kuću u Zagrebu i trenutno riješio stambenu krizu u gradu. Kapital iz jednog oblika pretvarao se u drugi.“⁴¹ Kuković nije dočekao dovršetak zgrade, umro je samo mjesec dana nakon polaganja njenog temeljnog kamena. U članku šest svoje oporuke, „kućište“ („*Baudgrund*“)⁴², uknjiženo pod brojem 125 u zemljišniku općine „Doljnji grad“, ostavlja Mirku Kukoviću mlađem. Navedeno je da je zemljište kupljeno za 8 900 forinti. Kuković stariji se ipak pobrinuo da gradnja kuće koju je bio zamislio ne oteža njegovom nećaku život.

³⁵ Macan, 2013: 329

³⁶ Bojničić, 1899: 98

³⁷ Narodne novine, 1872.04.26.

³⁸ Stojsavljević, 1961: 213

³⁹ Stojsavljević, 1961: 213

⁴⁰ Stojsavljević, 1961: 224

⁴¹ Stojsavljević, 1961: 224

⁴² Schauff, 1873a

Ostavio mu je dakle „/.../novo sagradit se imajuću dvokatnu kuću u Zagrebu, nu tako, da svaki taj zapis nesmije opterećenim, založenim, ustupljenim biti, nesmije pod zabranu, a još manje pod ovrhu doći, a niti u stečaj spasti, dočim u takovom slučaju pravo g. Mirka pl. Kukovića dotle prestaje, dok opterećenje, zalog, ustup, zabrana, ovrha ili stečaj neprestane.“⁴³

Slika 15 Grb obitelji Kuković (izv. Bojničić, 1899: 70)

Mirko pl. Kuković umro je od upale pluća⁴⁴, a o njegovom su veličanstvenom sprovodu pisale i „Narodne novine“ i „Obzor“⁴⁵. Umro je 25. travnja, a pokopan je u subotu 29. travnja 1872. Procesija je krenula od Bolnice milosrdne braće prema groblju sv. Duha gdje je pokopan. Kako je Mirko Kuković mnogo novca ostavio u dobrotvorne svrhe, a bila je poznata i njegova namjera da gradnjom kuće s jeftinim stanovima ublaži stambenu krizu, na ulicama se na dan njegovog sprovoda okupilo mnoštvo ljudi. Sveučilištu je ostavio 10 000 dukata, gospodarsko-šumarskoj školi u Križevcima 6000 dukata, za pitomska mjesta u kr. konviktu 4000 dukata, za podignuće nahodišta i čuvališta djece u Zagrebu 12 000 forinti, „ubožkomu zavodu“ 200 forinti, Narodnom zemaljskom muzeju 4000 dukata, a Zakladi bana Jelačića 100 forinti⁴⁶. Zagrebačke novine o Kukoviću i njegovom bogatstvu nisu imale stav koji pokazuje knjiga „Šuma i paša: u borbi sela u Hrvatskoj i Slavoniji“. One, naprotiv, opisuju kako je veliki imetak stekao „/.../marljivošću i dobrim gospodarstvom.“⁴⁷ Ovako

⁴³ Bolfek, Kavić, Kuković, Wagner, 1872a

⁴⁴ Obzor, 1872.04.26.

⁴⁵ Narodne novine, 1872.04.29.; Obzor, 1872.04.29.

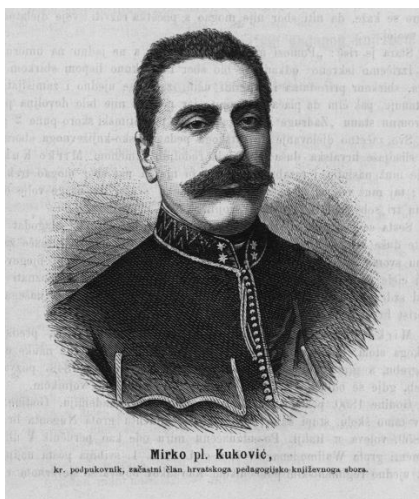
⁴⁶ Narodne novine, 1872.04.27.

⁴⁷ Obzor, 1872.04.26.

njegov sprovod opisuju novine: „*Silni sviet obojega spola bijaše se srgnuo u Ilicu, a u sprovodu bile su zastupane sve škole, svi zavodi i svi stališi, osobito trgovački. Pred liesom nosio je jedan pravnik na jastuku plemićku krunu, pratjen od dva pravnika s golimi sabljami. Njegova oporuka, kojom ostavlja do 130.000 for. u dobrotvorne svrhe potaknula je zahvalno gradjanstvo na ovako veliko učestovanje.*“⁴⁸ Osim što je mnogo novca ostavio raznim društvima i zakladama, Kuković je ostavio i 300 forinti za zvonjenje zvona u svim crkvama „*.../te se u petak i subotu po svih crkvah tri put na dan u sva zvona zvonilo, kao kad umre nadbiskup.*“⁴⁹

4.2. Mirko pl. Kuković mlađi

Mirko Kuković mlađi je rođen 27. prosinca 1836. u Zagrebu, a gimnaziju je završio u Budimu. U Zagreb se vratio 1848. i odlučio postati vojnikom pa 1850. odlazi u Beč na mjerničku akademiju koju završava 1857. nakon čega odlazi u Italiju. Natporučnikom postaje 1863. i bori se u mnogim bitkama. Majorom je postao 1. svibnja 1872⁵⁰. Gradnja kuće je tada već bila započela, Mirko Kuković stariji je već bio umro, tako da je kuća pripadala Mirku mlađem. Nacrt zapadnog pročelja Mirko mlađi je potpisao kao Emerich Kuković major, što znači da je nastao nakon 1. svibnja, ali prije 14. lipnja kada je odobren. Dokumenti iz ostavštine obitelji Kuković često navode kako se kuća gradi prema nacrtu koji je odobren od Mirka pl. Kukovića starijeg, ali ti nacrti nažalost nisu sačuvani. Jedini sačuvani nacrt je onaj zapadnog pročelja potpisan od Mirka mlađeg, koji je po svemu sudeći izradio Ivan Plochberger mlađi, a ne njegov otac.

Slika 16 **Mirko pl. Kuković mlađi** (izv. Napredak, 1879.05.01.)

⁴⁸ Obzor, 1872.04.29.

⁴⁹ Obzor, 1872.04.29.

⁵⁰ Napredak, 1890.02.20.

Mirko pl. Kuković mlađi nastavio je stričev dobrotvorni rad. Pedagoško-književnom društvo besplatno je ustupao prostor u zgradi. Društvo je redovito u novinama iskazivalo zahvalnost Mirku pl. Kukoviću mlađem. U njegovu je čast društvo objavilo i njegov životopis sa slikom, što je dovelo do zabune da je Mirko Kuković mlađi umro 1879., budući da je ovaj tekst protumačen kao njegov nekrolog⁵¹. Zbor je prostorije u kući imao sve do ljeta 1889.⁵², dakle preko 14 godina je njegovo sjedište besplatno bilo u Kukovićevoj kući. Uz životopis je društvo 1879. pisalo i o dobrotvornom radu Mirka pl. Kukovića mlađeg i njegovoj važnosti za pedagoško-književni zbor:

„Sve začetno djelovanje „hrvatskoga pedagogijsko-književnoga sbora“ sliedom slijedjaše hrvatska duša, hrvatski rodoljub, imenom Mirko Kuković. Taj je muž naslutio i razabrao prvi, da bi možda naš sbor mogao trebati pomoći; taj muž otkrio je našem sboru odluku svoju, da drage volje odstupa istomu tri sobe badava u dvorih svojih.. Šesta se evo navršuje godina, što ovaj sbor uživa toliku blagodati od plemenite duše Mirka Kukovića; a kad se već ne može isti sbor inače zahvaliti istomu svomu [najvećemu zaštitniku, to ga evo šalje u vjernoj njegovoj slici širom ciele nam domovine, da ga uzmogne svaki vidjeti, svaki poznati i svaki ga od srca pozdraviti: „Živ nam bio mnogo još godina u korist našega sbora, u korist hrvatskoga školstva!“⁵³

Mirko mlađi se osademdesetih godina vratio u Budimpeštu. Nije mi poznato kad je umro, ali je u svakom slučaju bio živ još 1890., što potvrđuju dokumenti iz ostavštine obitelji Kuković.

5. Projekt i izgradnja zgrade

5.1. Ivan Plochberger stariji

Ivana Plochbergera starijeg Lelja Dobronić ubraja među „zaboravljane zagrebačke graditelje“, uz Mihovila Strohmayera, Leonharda Pfeiffenbergera i Franju Kleina.⁵⁴ „Oni nisu bili domaći sinovi, ali su se već u mladim danima u Zagrebu udomaćili, ovdje radili, živjeli i umrli, pa se njihove zgrade mogu smatrati sastavnim dijelom naše kulturne baštine.“⁵⁵

Stariji Plochberger je rođen u Schwarzaui 10-ih godina 19. stoljeća (ljubljski i zagrebački podaci se ovdje razlikuju, prema jednima je rođen 1812. a prema drugima

⁵¹ Macan, 2013: 329

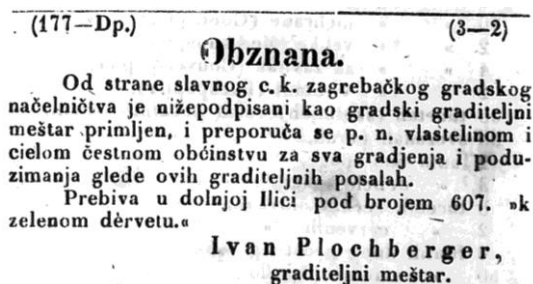
⁵² Napredak, 1879.05.01.

⁵³ Napredak, 1879.05.01.

⁵⁴ Dobronić, 1983: 39

⁵⁵ Dobronić, 1983: 39

1819.⁵⁶). Živio je u Grazu, gdje je krajem tridesetih godina učio kod Jurja Lindnera⁵⁷. Nakon Graza odlazi u Ljubljano, gdje živi i djeluje od 1846. do 1853⁵⁸. Iz Ljubljane dolazi u Zagreb, gdje ostaje sve do svoje smrti.

Slika 17 Oglas Ivana Plochbergera starijeg u novinama
(izv. Carsko kraljevske službene narodne novine 1853.10.14.)

U Zagrebu je podignuo brojne zgrade: zgradu u Ilici 29, Tesloj 5 i Gajevoj 11, Ilici 32⁵⁹, Preradovićevoj 35, Gajevoj 33 i 37⁶⁰. Njegov najveći investitor bio je barun Metel Ožegović za kojeg je izgradio trokatnicu na uglu Zrinskog trga i Berislavićeve ulice i dvokatnicu u Tesloj ulici.⁶¹ Primljen je u građevinski ceh iste godine kad je došao u Zagreb.⁶² Tu ga Lelja Dobronić ubraja u još jednu četvorku: „/.../oblikovatelji središnjih ulica Zagreba bili su upravo cehovski majstori posljednjeg razdoblja zagrebačkog građevinskog ceha: Ivan Plochberger st., Janko Jambrišak, Franjo Klein i Janko Grahor, koji su i prisustvovali posljednjem cehovskom sastanku i potpisali, uz majstore tesare i klesare, kao graditelji zapisnik o likvidaciji ceha.“⁶³ Ceh je ukinut u studenom 1872.⁶⁴ kada traje gradnja Kukovićeve kuće. Ovi su majstori i gradili zajedno (npr. sudbenu palaču na Zrinjevcu)⁶⁵, a i njihove samostalne gradnje sličnog su oblikovanja. Kuća na uglu Preradovićeve ulice i ulice Braće Kavurića (izvorne Kukovićeve, a danas Hebrangove) je pripadala Plochbergerovima. Prema starim numeracijama je to bila kuća 889, a već je 1862. kao njezin vlasnik upisan Ivan Plochberger⁶⁶. Njihova je kuća bila prekoputa Kukovićeve.

⁵⁶ Dobronić, 1983: 50

⁵⁷ Dobronić, 1983: 51

⁵⁸ Dobronić, 1983: 51

⁵⁹ Dobronić, 1983: 51

⁶⁰ Dobronić, 1983: 54

⁶¹ Dobronić, 1983: 52

⁶² Dobronić, 1983: 49

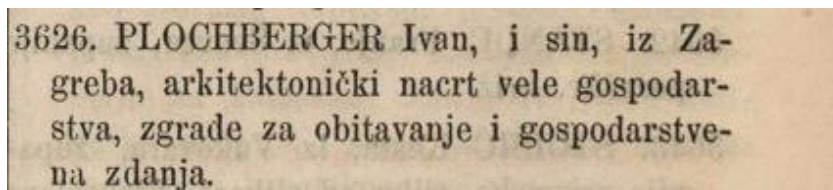
⁶³ Dobronić, 1983: 49

⁶⁴ Dobronić, 1983: 49

⁶⁵ Dobronić, 1983: 57

⁶⁶ Dobronić, 1959: 152

Zajedno sa sinom je izlagao na Prvoj hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoj gospodarskoj izložbi 1864., gdje su izložili arhitektonske nacрте. Umro je u siječnju 1888⁶⁷.

Slika 18 Ivan Plochberger stariji i mlađi na Prvoj hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoj gospodarskoj izložbi (izv. <http://kgzdz.b.arhivpro.hr/?kdoc=11012908> 2015.12.09.)

5.2. Ivan Plochberger mlađi

Ne postoje samostalni pregledi života i djela Ivana Plochbergera mlađeg i o njemu nema mnogo sačuvanih podataka. Rođen je 1846. u Ljubljani⁶⁸. U Zagreb dolazi kao sedmogodišnji dječak. Bio je gradski zastupnik od 1885. do 1895. i potpredsjednik građevnog odbora gradskog zastupstva od 1892.⁶⁹ Umro je 27. studenog 1934.⁷⁰ bez potomaka. Imao je kćer Helenu koja je umrla s dva mjeseca od boginja. U vijesti o njezinoj smrti kao adresa je navedena Svilaraska ulica 497⁷¹. Učio je kod oca, a zajedno su i radili. I sama Lelja Dobronić naglašava poteškoće u atribuiranju njihovog rada jednome ili drugome: „*Sin je radio zajedno s ocem. Uslijed tog zajedničkog rada za neke zgrade nije sigurno, da li ih je projektirao otac ili sin. Postoji razlika u potpisima na nacrtima: otac je imao kos rukopis, a sin ravan, ali je pitanje, može li se po potpisima zaključiti autorstvo unutar takve obiteljske zajednice. Tako stoji na nacrtu kuće u Preradovićevoj ul. 35 sinovljev potpis, a na nacrtu sinovljeve kuće na uglu Preradovićeve ulice i Braće Kavurića očev potpis.*“⁷² Kukovićeve kuća je građena upravo u razdoblju tijekom kojeg je teško procijeniti koji je od njih dvojice autor koje zgrade, i kakva je točno bila podjela posla na kojem projektu. To je razdoblje od gotovo trideset godina, od 1860. kada je u knjizi građevinskog ceha upisano da sin uči obrt kod oca⁷³ do očeve smrti. Gradnja Kukovićeve kuće u sredini je tog razdoblja - 1872., kada Ivan Plochberger mlađi ima 26 godina. Nekoliko dokumenata iz ostavštine obitelji Kuković kao voditelja gradnje navode Ivana Plochbergera mlađeg, primjerice troškovnik gradnje iz 1873.⁷⁴ Na nađenom troškovniku potpisan je Ivan Plochberger mlađi. Potpisan je kao J. Plochberger,

⁶⁷ Dobronić, 1983: 58

⁶⁸ Dobronić, 1983: 54

⁶⁹ Narodne novine, 1892.04.08.

⁷⁰ Novosti, 1934.11.29.

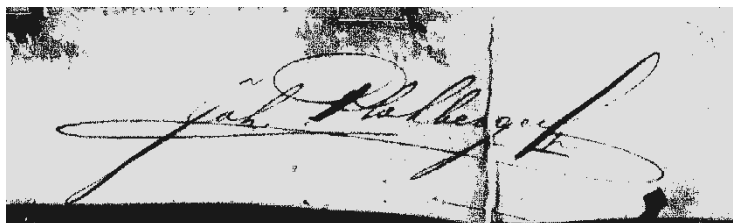
⁷¹ Narodne novine, 1874.10.06.

⁷² Dobronić, 1983: 56

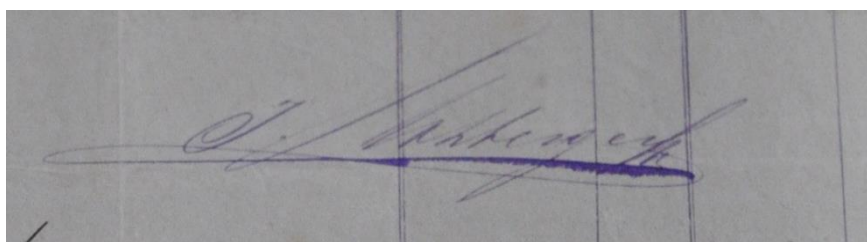
⁷³ Dobronić, 1983: 54

⁷⁴ Plochberger, 1873.

s dodatkom od dva slova koja bi mogla biti jr. Ispod potpisa je povučena crta u obliku polegnute osmice koja počinje kod slova r. Sačuvan je i nacrt pročelja iz 1872. Potpis na njemu trebao bi također pripadati Plochbergeru mlađem iako je P različito od onog na troškovniku. Ali J ima karakterističan zaključak, g je na isti način ukošeno i kraj je isti, a opet se pojavljuje i polegnuta osmica ispod potpisa, koja je izvedena na jednak način.

Slika 19 Potpis Ivana Plochbergera mlađeg (izv. Prilog 1, detalj)

Slika 20 Potpis Ivana Plochbergera mlađeg (izv. Plochberger, 1873.)

Iako je vjerojatno da su na ovako velikom projektu - zapravo kolosalnom za to vrijeme - radili zajedno, čini se ipak da je glavnu ulogu imao sin. Tome u korist bi se mogla pripisati i činjenica da je Ivan Plochberger mlađi radio i na drugim poslovima za članove obitelji Kuković. Marija Bolfek ga je čak i tužila i tražila povratak 1087 forinti nakon potresa 1881. u kojem je oštećena kuća u Opatičkoj 10 na kojoj je radio.⁷⁵ Djelo Ivana Plochbergera mlađeg treba tek istražiti, pogotovo sada kada je, po svemu sudeći, upravo on autor najveće zgrade podignute u Zagrebu u 19. stoljeću.

⁷⁵ Bolfek, 1883.

Slika 21 Grob Ivana Plochbergera mlađeg na Mirogoju (vlastita fotografija)

5.3. Stanje parcele prije izgradnje

Zemljište na kojem je podignuta Kukovićeve kuća je prema staroj numeraciji označeno popisnim brojevima 456 (sjeveroistočni ugao) i 455 (jugoistočni ugao)⁷⁶. Oba zemljišta su 1857. pripadala J. Welenreiteru, a 1862. kao vlasnica kuće 455 je upisana Maria Vidalić, dok Lelja Dobronić kao vlasnika kuće 456 navodi Petra Delimanovića (Delišimunovića prema dokumentima)⁷⁷. Kukovićeve kuća se u dokumentima obiteljske ostavštine uvijek spominje kao kuća br. 455, iako je prema podacima Lelje Dobronić još 1878. kao vlasnik brojeva i 455 i 456 zapisan Mirko Kuković baštinik. Na regulatornoj osnovi iz 1865. vidi se stara kuća br. 455 smještena u jugoistočnom kutu zemljišta koje će kasnije zauzeti Kukovićeve kuća. To je kuća Marije Vidalić, a iznad nje je, uz sjeveroistočni rub zemljišta, smještena manja kuća koja je pripadala Petru Delišimunoviću. Uz nju je na regulatornoj osnovi zapisan broj 456. Ostatak zemljišta zauzimao je vrt, a na sredini se, uz južni rub, nalazio zdenac.

Slika 22 Zemljište prije izgradnje Kukovićeve kuće, detalj Prve Regulatorne osnove
(izv. [https://hr.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Prva_Regulatorna_osnova_-_detalj_1865_\(1\).png](https://hr.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Prva_Regulatorna_osnova_-_detalj_1865_(1).png)
2015.10.17.)

⁷⁶ Dobronić 1959: 94

⁷⁷ U dokumentima iz fonda obitelji Kuković kao vlasnik kuće se navodi Petar Delišimunović

Mirko Kuković je još prije izgradnje Kukovićeve kuće na ovom zemljištu iznajmljivao sobe. Isječak iz novina „Agramer Zeitung“ navodi da je „stari“ Kuković 1868. izgradio kuću na mjestu gdje još nije bilo ni traga ulici i kako je ta kuća još uvijek najveća u Zagrebu. Članak opisuje reakcije stanovništva Zagreba na Kukoviću kuću, navodeći kako su Zagrepčani koji iz starog, dragog grada nisu napravili ni koraka u svijet, promatrali zgradu kao čudo i kako je za tadašnje prilike to bila kolosalna građevina nakon čije je gradnje Kuković odjednom postao poznata osoba u zemlji⁷⁸. Mirko Kuković je vjerojatno iznajmljivao kuću koja je 1865. pripadala Mariji Vidalić, jer se prema dokumentima nalazi u Bolničkoj ulici i vodi se kao kuća br. 455⁷⁹. Kad je počela gradnja najamne zgrade, Kuković je htio kupiti i kuću Petra Delišimunovića, tj. njezin materijal. Vjerojatno je 1868. kupio kuću Marije Vidalić i počeo iznajmljivati sobe, pa je došlo do zabune da je velika stambena zgrada izgrađena 1868.

Upravitelj stare najamne kuće br. 455 je bio Antun Rojc, a najraniji savučan spis je od 20. studenog 1869. u kojem su izlistani uvjeti iznajmljivanja dijela kuće N. Stinglu, „*soda vode fabrikantu*.“⁸⁰ Rojc navodi da Stingl u najmu drži posebno stojeću zgradu koja spada pod kuću Mirka Kukovića, a sastoji se od dvije sobe, kuhinje i predsoblja. Najam traje od 1. studenog a iznosi 12 forinti mjesečno i plaća se tri mjeseca unaprijed. U zgradi Stingl ima tvornicu soda vode pa može uzimati vodu iz zdenca „*.../ali mu se ne jamči da je bude uvijek dosta, nit da bude dobra*.“⁸¹

Sačuvan je i Rojcov račun o dohodku kuće br. 455 Mirka pl. Kukovića napisan 12. studenog 1872.⁸², koji se odnosi na razdoblje od 1. siječnja 1872., a spominje i ranije troškove. Ant Fici je za stanarinu od 1. siječnja do konca ožujka platio 30 forinti, što bi značilo da je mjesečni najam tog stana iznosio 10 forinti. Drugi stanar – Ivan Prust, tiskarski kalfa, htio se useliti u Ficijev stan i platio 6 forinti, ali se predomislio i nije htio platiti ostatak, jer je vidio da će se kuća uskoro rušiti – kada krene gradnja velike najamne zgrade. Stavka II. se odnosi na sobu, čiji je mjesečni najam iznosio 4 forinte, a u kojoj je od 4. rujna 1871. stanovala Dora Krapec. Ona je platila 8 forinti, dakle dva mjeseca, a od 4. studenog 1871. do 4. svibnja 1872. su sobu unajmljivali supružnici Ivan i Marjeta Malin. Oni su od 1. siječnja do

⁷⁸ <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=apz&datum=18950518&seite=3&zoom=33&query=%22kukovic%22&provider=P02&ref=anno-search> 2015.09.22.

⁷⁹ Rojc, 1896.

⁸⁰ Rojc, 1896.

⁸¹ Rojc, 1869.

⁸² Rojc, 1872.

30. lipnja 1872. unajmljivali još jednu sobu, isto za 4 forinte. Još su u zakupu imali vrt iza kuće u koji su uložili preko 50 forinti, te zahtijevaju da im se od ukupne stanarine od 48 forinti odbije 40. Račun spominje još Janka Vargu, koji je već 1871. stanovao u kući, za istu cijenu od 4 forinte mjesečno. Posebna stavka je „soba pridržana za ukonačivanje“, u kakvoj su stanovali g. Stingl, Ana Bolain, Ivan Kurušec i Ivan Kranjc. U sobi Ivana Kranjca je od 1. listopada 1870. stanovala Josefa Kornec. Za donošenje vode iz zdenca, upravitelj je primio jednu forintu i 50 novčića. Zaključna stavka dohotka se odnosi na vrt: „/.../od vrta neima nikakova dohodka jer se ljetos na njem kuća gradi“⁸³. Ovi su stanari i dalje stanovali u kući do ljeta 1872, kad je gradnja velike kuće bila u tijeku. Stara kuća je tijekom ljeta srušena. Kao troškovi kuće navedeni su državni porez od 40 forinti, općinski porez od 8 for. i 99 novčića, dimnjačarina 8 forinti za 11 mjeseci i pazikuće 9 forinti za 6 mjeseci. Ukupni dohodak od 197 forinti i 36 novčića upotrijebljen je za namirenje g. majora Mirka Kukovića. Budući da je račun iz studenog 1872., radi se Mirku Kukoviću mlađem. Ovo su bile jako niske cijene stanova o čemu svjedoči iskaz Miroslava Hofmana koji u srpnju 1872. cijenu od 15 forinti mjesečno navodi kao vrlo nisku „/.../s obzirom na vladajuću skupoću stanovah.“⁸⁴

5.4. Prva faza siječanj 1872. – svibanj 1872.

Prva faza gradnje Kukovićeve kuće obuhvaća kratko razdoblje od samo nekoliko mjeseci – od izražene želje i dobivenog odobrenja za gradnju kuće u siječnju, do smrti Mirka Kukovića krajem travnja. Gradnja je počela u ožujku. Dokumenti iz ostavštine obitelji Kuković često navode kako je nacрте po kojima se gradi kuća odobrio Mirko Kuković stariji, ali nisu sačuvani. U svakom su slučaju postojali raniji nacrti od pronađenog, jer on prikazuje samo zapadno pročelje, a i odobren je u lipnju, kada je gradnja već bila u tijeku. Moguće je da je autor ranijih nacрта Plochberger stariji, a da su Plochbergera mlađeg angažirali nasljednici staroga Kukovića.

Gradskom je poglavarstvu 11. siječnja 1872. uručena ponuda Mirka pl. Kukovića starijeg, kojom predlaže gradnju dvokatne kuće na zemljištu u Bolničkoj ulici, „/.../koje je ograničeno bolničkom ulicom, svilarskom ulicom, ulicom vodečom mimo domobranske kasarne, zatim zemljištem občine grada Zagreba, njekoč Opatovom kućom, i zemljištem Petra Delišimunovića“⁸⁵. Izgradnja četverokrilne zgrade sa stanovima za siromašne bi započela na ljeto iste godine, a koštala bi najviše 200 000 forinti. Izgradnjom zgrade otvorila bi se nova

⁸³ Rojc, 1872.

⁸⁴ Kneisel, Hofman, 1872.

⁸⁵ Gradsko poglavarstvo, 1872.

ulica koja bi vodila iz Bolničke (Gajeve) u SvilarSKU (Preradovićevu), a prvi Kukovićev uvjet je da se ulica otvori kad zgrada bude dovršena. Zahtijevao je da mu se „bezodvlačno“ naznači do gdje smije graditi, u skladu s osnovom za uređenje grada. Treći zahtjev je da se na prostoru buduće ulice (današnja Hebrangova) može tijekom gradnje skladištiti građevinski materijal. Na istočnom dijelu zemljišta nalazio se posjed Petra Delišimunovića i Franciske Knobloch, a Kuković traži da mu se taj prostor besplatno ustupi kako bi se otvorila nova ulica i kako bi zgrada mogla biti ravno postavljena. Radi se o prostoru od 114 i pol četvornih hvata, a nudi i da otkupi njihovo zemljište, za što bi gradu pozajmio 4 000 forinti. Grad bi mu ovu svotu trebao vraćati tako da mu godišnje isplati tisuću forinti s pet posto kamata. Posljednji zahtjev Mirka Kukovića je da mu općina proda materijal kuće Petra Delišimunovića, kupljen za 500 forinti, koji bi se odbio od posljednje rate pozajmice od 4 000 forinti.

Na sjednici gradskog poglavarstva 24. siječnja 1872. godine, u zaključku br. 4, jednoglasno je odlučeno da se Mirku pl. Kukoviću starijem odobri gradnja dvokatne zgrade. Sljedećeg dana Kuković je o odluci izvješten putem pisma. Gradsko poglavarstvo je pristalo na sve Kukovićeve zahtjeve, uz jedan dodatak – da se nova ulica nazove „Kukovićeva ulica“:

„Napokon je skupština gradskog zastupstva za priznanje vjekovite pohvale dostojnoga vašega gradjanskoga nastojanja oko toga, da se siromašnoj klasi ovdašnjega pućanstva jeftinimi stanovi pomogne i oko poljepšanja prediela između petrinjske i savske ulice velikom dvokatnom kućom, jednodušno zaključila, da se nova, iz bolničke u svilarSKU otvorit imajuća se ulica zove „Kukovićeva ulica“ na vječnu uspomenu Vašu.“⁸⁶

U veljači te godine Kuković je opunomoćio Miroslava Hofmana (Friedricha Hoffmana u dokumentu) kao glavnog odgovornog za gradnju svoje kuće br. 455, nazivajući već tada novu ulicu Kukovićevom (*in der Kuković Gasse*)⁸⁷. Miroslav Hofman je odgovoran za sve radove, narućivanje i dostavu materijala, najam radnika i dogovor cijene njihovog rada. Općenito, Hofman treba sve poduzeti i odraditi kako bi to oprezan vlasnik sam učinio, i Kukoviću svakih pola mjeseca predočiti izvještaj i račun.

Temeljni kamen Kukovićeve kuće postavljen je 13. ožujka 1872., u tri sata popodne, a bio je prisutan „/.../podnaćelnik i mnogo gospode“⁸⁸. Zapisano je kako se zgrada gradi blizu domobranske kasarne i kod "mirne kolibe".⁸⁹ Samo mjesec dana kasnije umro je Mirko

⁸⁶ Gradsko poglavarstvo, 1872.

⁸⁷ Kuković, 1872.

⁸⁸ Obzor, 1872.03.15.

⁸⁹ Narodne novine, 1872.04.26.

Kuković stariji i gradnju preuzimaju njegovih četvero baštinika i opunomoćeni Miroslav Hofman te glavni zastupnik nasljednika, odvjetnik Adalbert Schauff. Mirko pl. Kuković stariji umro je 25. travnja 1872., a oporuku je sastavio 1. siječnja iste godine⁹⁰. Njegovi glavni baštinici su njegov nećak, Mirko pl. Kuković mlađi, Jeanetta Wagner i Maria Bolfek (obje rođene Kuković) i Ana (Anka) Kavić.

U pismu gradskog poglavarstva stoji kako gradnja kuće nebi smjela premašiti svotu od 200 000 forinti. Kuković je za gradnju opredijelio građevnu glavnicu od 240 000 forinti. Mirku Kukoviću mlađem je ostavio nasljedstvo („*dotacionalnu glavnicu*“) od 500 000 forinti. Troškovi gradnje su međutim proračunati na 336 335 forinti. Tijekom proljeća 1872. su baštinici zajedno s odvjetnikom Mirkom Daubachom izlazili na ročišta kako bi im se odobrilo povećanje glavnice za 96 335 forinti koji bi se isplatiti iz nasljedstva Mirka Kukovića mlađeg. Početkom svibnja dogovoreno je osim toga da novac bude raspoređen na uložne knjižice Prve hrvatske štedionice i Eskomptne banke a da ga podiže zastupnik nasljednika Mirka Kukovića starijeg, Adalbert Schauff, koji će ga potom predati Miroslavu Hofmanu, zaduženom za gradnju. U zapisniku ove sjednice⁹¹ navodi se da se ne može sa sigurnošću ustvrditi da će gradnja zgrade stajati upravo onoliko koliko je procijenjeno u predloženom troškovnom proračunu. Ovaj dokument kao autora troškovnog proračuna i voditelja gradnje zgrade navodi Ivana Plochbergera mlađeg, a ne njegovog oca Ivana Plochbergera starijeg, za kojeg se smatralo da je graditelj zgrade.

5.5. Druga faza lipanj 1872. – lipanj 1873.

Druga faza izgradnje trajala je godinu dana, od trenutka kada gradnju preuzimaju nasljednici Mirka Kukovića starijeg, do trenutka kad je potrošen predujam koji je on bio namijenio izgradnji zgrade. Svi računi druge faze su sačuvani.

Povećanje građevne glavnice od 240 000 forinti za 96 335 forinti odobreno je odlukom 5402 od 26. lipnja 1872.⁹² po zagrebačkom kraljevskom Sudbenom stolu. Odlučeno je da se dio podmiri iz Prve hrvatske štedionice, iz četiriju „knjiga“ po 10 000 forinti (brojevi 19030, 19031, 19032, 19033) a ostatak od prodaje imanja Topolovec, koje je prodano 21. prosinca 1871.⁹³ Nasljednici Mirka Kukovića svakog su mjeseca pisali kraljevskom Sudbenom stolu i tražili isplatu dijela predujma odvjetniku Adalbertu Schauffu i Miroslavu

⁹⁰ Bolfek, Kavić, Kuković, Wagner, 1872a

⁹¹ Hofman, 1872a

⁹² Bolfek, Kavić, Kuković, Wagner, 1872a

⁹³ Schauff, 1873b

Hofmanu, a nakon odobrenja i isplate novca slali su račune da opravdaju troškove, kako je bilo naloženo od suda: „/.../kako odv. Schauff tako i Miroslav Hofman dužni će biti da svaki put, kad god zamole za doznačenje gradjevne obroknine razpravnom tom sudu položiti račun vrhu troška do toga izloženoga za gradju upitnu buduć da se samo tako bude mogla prosuditi potreba za zaporedno doznačivanje gradjevne svote i jer će se samo ovim putem na čisto izvesti da gradnja upitne kuće nebude na štetu potomstva pozvanoga na ponasljedovanje.“⁹⁴ Otvoren je i poseban folium pod nazivom „Novci po pokojnom Mirku plem. Kukoviću za gradnju dvokatne kuće u Zagrebu opredieljeni“, odlukom br. 7680 od 16. rujna 1872.⁹⁵ Nacrt zapadnog pročelja i presjeka zgrade, s potpisom Ivana Plochbergera mlađeg, odobrio je građevni i vatrogasni odbor 14. lipnja 1872. pod brojem 62. Nacrt je također potpisao Mirko Kuković major, odnosno Mirko Kuković mlađi. Tijekom ljeta 1872. gradnja se intenzivno odvijala a na njoj je svakog dana radilo do 200 ljudi⁹⁶. Još je tijekom srpnja na istočnom dijelu zemljišta stajala kuća koju je Kuković ranije iznajmljivao, a u njoj je još uvijek stanovao Stingl koji se nije htio iseliti, pa je morao biti prisiljen sudbenim putem. Hofman je morao pisati gradskom sudu i žaliti se na Stingla te preko suda tražiti pisano od njega da se iseli u roku od 14 dana, jer gradnja kuće ne može napredovati. Osim toga je u kući već bilo opasno stanovati, jer je oko nje sve već bilo opkopano, kako su radovi na zemljištu trajali već čitava četiri mjeseca.

Sačuvani su računi kojima je Miroslav Hofman obavještavao sud o potrošenim predujmovima, prvi od njih od 4. srpnja 1872., a posljednji od 30. svibnja 1873. Na računima su zabilježena sva imena dobavljača materijala i podizvoditelja gradnje. Među nabavljačima i podizvoditeljima zapisana su imena mnogih poznatih obrtnika tadašnjeg Zagreba, ali i nepoznatih dobavljača primjerice šaša ili pijeska⁹⁷.

Prvi je račun⁹⁸ datiran 4. srpnja 1872. i ima 51 stavku. Prva stavka računa se odnosi na krčenje vrta (12 forinti i 50 novčića), što bi značilo da gradnja nije mnogo napredovala od ožujka kada je započeta. Ukupan iznos računa je 38 995,50 forinti, a pravda građevni predujam od 40.000 forinti. Schneideru su za knjige plaćene 3 forinte i 50 novčića, Perneru za badanj 20 forinti, a Krajačeku za šaš 107,70 forinti. Za tesani kamen je Grundu plaćeno 1 000

⁹⁴ Jović, 1872.

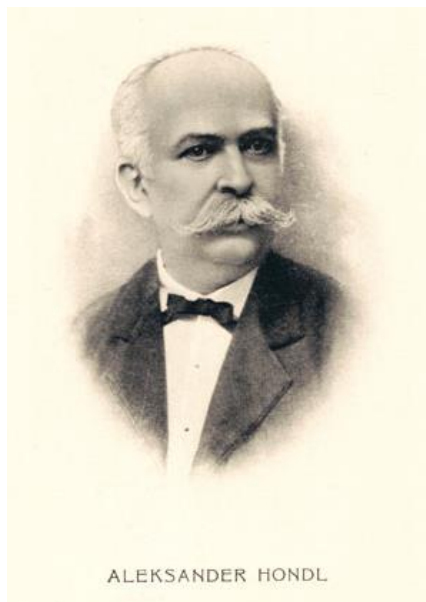
⁹⁵ Daubach, Schauff, *Pismo kraljevskom županijskom sudenom stolu*

⁹⁶ Bolfek, Kavić, Kuković, Wagner, 1872b

⁹⁷ Moguće su greške u imenima, jer imena nisu uvijek čitko napisana. Ista imena su ponekad različito napisana na računima (npr. Andrasevič/Andrašević, Samossa/Samosa). U tekstu su imena uvijek napisana u istom obliku. Uz pomoć knjige Iskre Iveljić nađena su i osobna imena nekih obrtnika koja nisu napisana na računima.

⁹⁸ Hofman, 1872b

forinti, a Grahoru za opeku 2 000. Vapno je nabavljano u tri navrata od Čelle, prvo za 512 for., zatim za 412,75 i 496,45 for. Pijesak je u četiri navrata nabavljan od Jarbera, prvi put za 684,50 forinti, drugi put za 161,50 for., treći za 138,12 i četvrti za 133,16 forinti. Plochbergeru je za „*gnušt*“ isplaćeno 1 000 forinti. Cement je nabavljan od Serčana, za 11,65 i 23,25 forinti. Stolar koji je u lipnju radio na zgradi se zvao Hohner i isplaćeno mu je 1 000 forinti. Osim njega je stolarske radove za istu cijenu radio i Eisenhuth⁹⁹, dok je limarske radove za istu svotu radio Jean. Kao tesar je angažiran Heinzl, čija se pilana nalazila nedaleko, u Berislavićevoj ulici¹⁰⁰. Dva puta su mu isplaćene po 2 000 forinti. Željezo je nabavljeno od Hondla a isplaćeno mu je 1 000 forinti. Stavke 23 i 24 ponovo se odnose na opeku, koja je u vrijednosti od 850 forinti nabavljena od Urlija, a od Grahora u vrijednosti 2000 f. Stavka 27 također se odnosi na opeku nabavljenu od Grahora, opet za 2 000 forinti. Kamen je za 6 000 forinti kupljen od Ferkovića. Stavke 28-42 iskazuju plaće zidarima i težacima, u ukupnom iznosu od 8 615,99 forinti. Od Jeraja je kupljen pijesak za 51 forintu, od Ferkovića opet kamen za 1 000 forinti te tesani kamen opet od Grunda za 1 000 forinti. Vapno u vrijednosti 270,20 forinti kupljeno je od Dolinara, opeka od Andraševića za 970,70 forinti. Opeka je još jednom nabavljena i od Urlija za 1 020 forinti, a opet je angažiran i tesar Heinzl kojem je plaćeno 1000 forinti.

Slika 23 **Aleksander Hondl** (izv. [http://arhinet.arhiv.hr/ DigitalniArhiv/Portreti/Portreti-H-1939.htm](http://arhinet.arhiv.hr/DigitalniArhiv/Portreti/Portreti-H-1939.htm) 2016.03.19.)

⁹⁹ Radi se o Miroslavu Eisenhuthu (1847.-1885.). Iveljić 2007: 251

¹⁰⁰ Szabo, 1971: 115

Račun od 5. kolovoza¹⁰¹ iznosi 21 776 forinti, čime premašuje predujam od 20 000 koji je 1. srpnja dobiven. Primljeno je 12 forinti od prodaje 1 000 komada opeke iz krova stare porušene kuće. Ovog su puta u trošak izgradnje izgleda uključeni i troškovi prehrane radnika, jer se tri stavke računa odnose na kruh i vino. Kruh je nabavljan od Peera za 18 forinti, a Černošku su prvo plaćene 54 forinte za 6 vjedara vina i kasnije 9 za još jedno vjedro. Zidarima i težacima je za razdoblje od 24.6. do 7.7. isplaćeno 2 519,19 forinti, za razdoblje od 7. do 21. srpnja 2 924 forinte i za razdoblje od 22. srpnja do 4. kolovoza 2 801 forinta. Neidhartu je za drvenice isplaćeno 30 forinti. Pijesak je nabavljen od Jarbera za 199,75 forinti i od Jeraja za 144,50 forinti. Valentinu Čelli je za vapno plaćeno 518,50 forinti, a Tassotiju¹⁰² za isto 557,50 forinti. Kamen je kupljen od Ferkovića prvo za 2 000 forinti pa 1 000, a tesani kamen je kupljen od Grunda za 1 500 forinti. Na ovom su računu Grahor i Klein navedeni zajedno, a za opeku su im plaćene 2 000 forinti, i kasnije još 1 000. Željezo je kupljeno od Hondla za 1 000 forinti. Ovaj račun pokazuje da je i rad na fasadi već započeo, jer je Luigiju Pierottiju za taj posao isplaćeno 500 forinti. Bravarsko djelo plaćeno je Hipiusu 1 000 forinti. Plochbergeru je plaćeno 1 000 forinti za trud i drva.

Sljedeći je račun također iz kolovoza - datiran je 28.8.1872. - a iznosi 26 756 forinti i 47 novčića¹⁰³. Gradnju i njen plan je tijekom ovog razdoblja pregledao i magistrat kojem je isplaćeno 315,20 forinti. I ovaj račun navodi prihode od materijala stare kuće: drva, vrata i krovne opeke. Još su tjedan dana prije nastanka ovog računa nasljednici pisali kraljevskom Sudbenom stolu¹⁰⁴ kako će predujam od 20 000 forinti do kraja tjedna biti potrošen i da im treba još novaca kako se gradnja ne bi zaustavila, pogotovo zato što se ljeto približava kraju i što će se moći graditi samo još u sljedeća tri mjeseca. U pismu su istakli kako nebi „/.../nikako htjeli ma i koje vrijeme dangubiti“¹⁰⁵. Zanimljivo je da su među dobavljačima materijala Grahor i Klein navedeni svaki posebno, za razliku od prethodnog računa na kojem su bili zapisani zajedno. Od Grahora je opeka nabavljena tri puta, jednom za 1 200 i dva puta za 2 000 forinti, a od Kleina jednom, za 1 000. Opeka je kupljena i od Andraševića za 1 210 forinti. Vapno je nabavljano četiri puta, dva puta od Čelle za 252,90 i 81,18 forinti, jednom od Tassotija za 1 024,79 i jednom od Bolfana za 43,29 forinti. Pijesak je kupljen od Jarbera za 129,62 i 295,25 forinti i od Jeraja za 199,75 i 180,62 forinti. Hinku Kornu je za pokrivanje krova šiferom plaćeno 2 000 forinti. Heinzelu je za krov plaćeno 5000 forinti. Kamen je

¹⁰¹ Hofman, 1872c

¹⁰² Radi se o Matiji Tassotiju. Iveljić, 2007: 480

¹⁰³ Hofman, 1872d

¹⁰⁴ Bolfek, Kavić, Kuković, Wagner, 1872c

¹⁰⁵ Bolfek, Kavić, Kuković, Wagner, 1872c

kupljen od Ferkovića za 2 000 for, a željezo od Hondla za 1 000. Po tisuću forinti plaćeno je Eisenhuthu i Hohneru za stolarsko djelo i Jeanu za limarsko djelo. Plochbergeru je „/.../za *gnušt i trud*“ plaćeno 1 000 forinti a zidarima i težacima za četrnaestodnevni rad 2 837,25 forinti. Plaćeno je i čišćenje zahoda (16 for).

Sljedeći račun je datiran 30. rujna 1872., a pravda iznos od 35 225,39 forinti¹⁰⁶. Spominje se stari porušeni zdenac koji je stajao u južnom dijelu zemljišta, čiji su ventili, željezo i nagnjile cijevi prodani za 12,75 for. Veliki dio se opet odnosi na nabavku materijala - pijeska, vapna, opeke i kamena. Pijesak je kupljen od Jeraja za 167,86 forinti i od Jarbera za 211,08 forinti. Vapno je nabavljeno od Tassotija za 648,18 i od Bolfana za 154,70 forinti. Opeka je dva puta kupljena od Andraševića, za 2 400 i 1 000 forinti, jednom od Grahora za 1 000 i jednom od Urlija za 1 700 forinti. Ferkoviću su za kamen plaćene 2 000 forinti. Željezo je kupljeno od Hondla za 1 000 forinti a plaćena mu je i 41 forinta i 63 novčića za osiguranje kuće. Napredak gradnje vidljiv je u sve većem broju usluga koje su plaćene, svaka po 1 000 forinti. Franjo Jean obavio je limarske radove, Grund kamenotesarske u dva navrata, Hipius bravarske, Heinzl tesarske, Eisenhuth i Hohner stolarske i Drezler kovačke radove. Heinzl je još jednom plaćen za tesarske radove, 5 000 forinti. Luigi Pierotti je radio na fasadi za 500 for. Plochbergeru su za „*gnušt*“ plaćene 3 000 forinti. Na naplatu je došla sudbena odluka glede Stingla, u iznosu od 218 forinti i 62 novčića. Zidarima i težacima je za razdoblje od 19. kolovoza do 29. rujna plaćeno ukupno 6 819,32 forinti, u tri navrata. Čišćenje zahoda plaćeno je Geigeru (8 for.), a šutu je odvezio Banović za 56 forinti.

Slika 24 **Detalj nadgrobnog spomenika na Mirogoju** (vlastita fotografija)

¹⁰⁶ Hofman, 1872e

Račun s kraja listopada¹⁰⁷ prvi je koji ima stavku cement, uz kamen, pijesak, opeku i željezo. Iznosi 19 324 forinte i 42 novčića. U primitku se više ne spominje nikakav stari materijal niti odvoz šute. Vjerojatno je do tada sav prodan ili odvezen. Vapno u vrijednosti 548,60 for. kupljeno je od Tassotija, kamen od Ferkovića za 500 for, željezo od Hondla za 1 000 forinti. Opeka je kupljena od Grahora za 2 000 i od Andraševića za 1 258 forinti. Pijesak je tri puta kupljen od Jarbera, za 162,62, 119 i 50,28 forinti, i jednom od Jeraja za 191,25 forinti. Cement je kupljen od Serčana za 191,40 forinti. Tesarske radove obavljao je Heinzl, jednom za 1 000 i jednom za 2 000 forinti, stolarske radove Eisenhuth i Hohner, svaki za 1 000 for, a bravarske Hipius za 500 for. Hinku Kornu su za pokrivanje krova šiferom plaćene 3 000 forinti. Dvornik je za odvoz šute i fasade dobio 500 forinti, a Geiger je čistio zahode za 8 forinti. Zidari i težaci plaćeni su 2 310,36 forinti za razdoblje od 30. rujna do 13. listopada, i 2 424, 21 forintu od 14. do 24. listopada.

Sljedeći račun je s kraja studenog i iznosi 26 328 forinte i 63 novčića¹⁰⁸. Pijesak je dva puta kupljen od Jarbera, za 65,87 i 119 forinti, i dva puta od Jeraja za 55,95 i 102 forinte. Vapno je dva puta nabavljeno od Tassotija, za 449,15 i 410,08 forinti. Opeka je prvo kupljena od Urlija za 519,35 for, zatim od Andraševića za 1 920,32 for, i treći put od Grahora za 1 000 forinti. Grundu je plaćeno 1 000 forinti za tesani kamen, a Neidhardu 22 for. za drvenice. Pierottiju je plaćeno 1 000 forinti za „*cementfačadu*“. Podizvođitelji su bili Heinzl, Eisenhuth, Hipius i Hohner. Heinzl je u dva navrata angažiran za tesarske radove u vrijednosti 2 000 i 10 000 forinti, Eisenhuth i Hohner su angažirani za stolarske radove vrijedne po 1 000 forinti, a toliko je plaćeno i Hipiusu za bravarske radove. Od Peera je kupljen kruh (220 „*gl.*“) za 22 forinte, a od Černoška vino za 84 for. Zidarima i težacima je ukupno isplaćeno 3 558,93 forinti, a Plochbergeru za „*gnušt i trud*“ 1 000 forinti.

Posljednji račun iz 1872., prve godine gradnje, napisan je 31. prosinca i iznosi 15 915 forinti i 7 novčića¹⁰⁹. Osim uobičajene nabave materijala od istih dobavljača i plaćanja podizvođiteljskih usluga, također od istih obrtnika, te isplate Plochbergeru i radnicima, na računu se pojavljuju stavke koje proizlaze iz promjene godišnjeg doba i zahlađenja. Od Heinzela je kupljeno pola hvata drva kako bi se noćni čuvari zgrade mogli grijati, a isti je plaćen i za ograđivanje zidova i dijela krova kroz zimu. Iako je potrošeni iznos manji nego u ljetnim mjesecima, što bi značilo da je i gradnja sporije napredovala, ipak se nije zaustavila

¹⁰⁷ Hofman, 1872f

¹⁰⁸ Hofman, 1872g

¹⁰⁹ Hofman, 1872h

kao što su se bili pribojavali Mirko Kuković mlađi, Marija Bolfek, Jeanetta Wagner i Ana Kavić, nasljednici Mirka pl. Kukovića starijeg. Štoviše, gradnja je neometano tekla i kroz sve zimske mjeseci, što potvrđuju i računi s početka 1873. godine. Na ovom su računu osim prezimena navedeni i inicijali imena. Vapno je kupljeno od M. Tassotija za 716,30 forinti, pijesak od J. Jarbera za 59,50 i od J. Jeraja za 127,50 forinti. M. Andraševiću je za opeku plaćeno 1 236,75 forinti a J. Grahoru za isto 1 000 forinti. Hinko Korn je pokrivo krov šiferom za 2 000 forinti. Po 1 000 forinti plaćeno je J. Hohneru i M. Eisenhuthu za stolarske, a F. Jeanu za limarske radove, po 2 000 Al. Heinzelu za tesarske i W. Hipiusu za bravarske radove. Pierotti je za radove u cementu dobio 500 forinti. I Plochberger je plaćen 1 000 forinti a zidari i težaci 2 197,52 forinte.

Račun s kraja siječnja također je manjeg iznosa od onih iz ljetnih mjeseci, 13 636 forinti i 90 novčića¹¹⁰. Od novih materijala pojavljuje se zemlja, a po prvi put je plaćen ličilac (Hare, 500 forinti). Kao kovač je angažiran Drezler za 400 forinti, kao stolari Hohner i Eisenhuth za 2 000 forinti. Od Jeraja je kupljen pijesak za 110,50, a od Jarbera za 85 forinti. Zemlja je kupljena od Ferkovića za 500 forinti. Pierottiju je plaćeno 500 forinti za radove u cementu, a Hondlu 1 084 za željezo. Heinzel je za tesarske radove dobio 4 000 forinti, kamenotesar Grund je dobio 1 000, a limar Jean 500 forinti. Zidarima i težacima plaćeno je 957,40 forinti.

U veljači bi se po računu moglo zaključiti da je gradnja bila najsporija jer je njegov iznos samo 8 263 forinte i 65 novčića¹¹¹. Od materijala su nabavljeni samo vapno i opeka – vapno od Tassotija za 425,99 forinti a opeka ovoga puta od Jambrišaka za 721,36 forinti. Sve se ostale stavke odnose na izvođenje radova. Za kovačke radove je Drezleru plaćeno 270 forinti a Matici 1 114,45, za limarske radove Jeanu 500, Hipiusu za bravarske radove 1 000 forinti i Pierottiju za cementarske radove 2 000 forinti. Geiger je čistio zahode za 10 forinti, a zidari i težaci su plaćeni 2 221,85 forinti.

U računu s kraja ožujka¹¹² - dakle godinu dana nakon polaganja temeljnog kamena - je zanimljivo što Hofman umjesto samo prezimena dobavljača i podizvoditelja navodi i njihova osobna imena. Plochberger je zapisan kao Ivo - moguće je da su tako oslavljavali sina s obzirom da je dijelio ime s ocem. Ovog puta je zapisano da je novac dobio za poslovanje (1000 forinti). Od Ive Balona kupljen je šaš za štukature za 27,30 forinti. Pijesak je kupljen od

¹¹⁰ Hofman, 1873a

¹¹¹ Hofman, 1873b

¹¹² Hofman, 1873c

Andrije Jarbera za 62,33 i 63,75 forinti i Marka Jeraja za 85 i 63,75 forinte. Opeka je nabavljena od Janka Jambrišaka za 297,50 forinti, Mate Andraševića za 1 245,25 forinti i Mije Blažekovića za 534,32 forinte. Za tesarske radove plaćen je Al. Heinzl 1 000 forinti, za limarske Franjo Jean 600, za kamenotesarske Franjo Grund 1 000, a za bravarske jednako toliko Vil. Hipius. J. Janeš je čistio zahode za 8 forinti. Zidari i težaci plaćeni su 1 340,33 forinti za razdoblje od 3.3. do 15.3. i 1 896,80 for. za razdoblje od 17.3. do 29.3. Ukupan iznos računa je 10 224,33 for. I novine su 21. ožujka izvijestile o napretku zgrade: „/.../zgotovljavaju se lane započete velike gradje, naročito se u ogromnoj Kukovićevoj kući začima već fasada praviti i na Priesterovoj u ulici Marije Valerije.“¹¹³ U članak se spominje i ozbiljnost nestašice stanova: „Bojimo se ipak, da se svimi ovimi gradnjami neće doskočiti strašnoj oskudici stanova.“¹¹⁴

U travnju su na gradnju Kukovićeve kuće potrošene 11 244 forinte i 61 novčić¹¹⁵. Od smrti Mirka pl. Kukovića starijeg prošla je godina dana, a gradnja se prema njegovoj želji nesmetano odvijala. Vapno je kupljeno od Mat. Tassotija za ukupno 1 264,70 forinti. Pijesak je kupovan od Marka Jeraja i Andrije Jarbera za ukupno 216,37 forinti. Opeka je nabavljena od Jambrišaka za 344,62 forinti. Kao bravar je radio Hipius i plaćeno mu je ukupno 1 277 forinti. Kao stolari su angažirani H. Oraić za 24,80 forinti i Josip Hohner za 1 000 forinti. Heinzelu je za tesarske radove plaćeno ukupno 1 155,45 forinti. Za cement je izdvojeno 167 forinti i 91 novčić. Zidarima i težacima plaćeno je 4 345,29 forinti.

Posljednji račun iz ove faze iznosi 12 700 forinti, a datiran je 30. svibnja¹¹⁶. Pijesak je opet kupljen od Jeraja i Jarbera za ukupno 308,11 forinti. Vapno je kupljeno od Tassotija za 659,29 forinti. Od Hondla su kupljeni čavli i žice za 140 forinti. Opeka je nabavljena od Andraševića za 1 557,40 forinti. Cement je kupljen od Serčana za 261 forinti. Po 1 000 forinti plaćeno je Hipiusu za bravarske radove, Hohneru za stolarske radove, Heinzelu za tesarske radove i Jeanu za limarske radove. Za stolarske radove je Eisenhuth dobio 2 000 forinti, a Hare je za ličenje dobio 500 forinti. Pierotti je za fasadu dobio 1 018 forinti. Korn je pokrio krov šiferom za 2 000 forinti. Miroslavu Hofmanu plaćeni su putni troškovi u iznosu od 27,80 forinti. Hofman je vjerojatno putovao u Ljubljanu naručiti peći jer je Doberletu za dopremu peći s vlaka iz Ljubljane plaćeno 97,17 forinti.

¹¹³ Obzor, 1873.03.21.

¹¹⁴ Obzor, 1873.03.21.

¹¹⁵ Hofman, 1873d

¹¹⁶ Hofman, 1873e

Zaključno s računom iz svibnja je potrošen predujam od 240 000 forinti koje je Mirko Kuković odvojio za gradnju zgrade.¹¹⁷

5.6. Treća faza lipanj 1873. – kolovoz 1874.

Nasljednici su podneskom br. 5183 3. lipnja 1873. sudu iskazali da je predujam potrošen, a već nakon mjesec dana su, podneskom br. 6211 od 5. srpnja dokazali i da ni onih dodatnih 96 335 forinti iz nasljedstva Mirka pl. Kukovića mlađeg neće biti dostatno za izgradnju. Zato je on pristao dati još 27 821 forintu iz svoje dotacije, dakle ukupno 124 750 forinti. Upravo je ovaj proračun troškova Ive Plochbergera sačuvan. Prepisan je izvorni proračun od 336 335 forinti a dodatna je stavka *Mehrarbeiten* (dodatni radovi)¹¹⁸ u iznosu od 27 821 forinte, dakle ukupna cijena izgradnje kuće bi bila 364 156 forinti. Ovaj izračun izrađen je u lipnju 1873., čim je potrošen predujam od 240 000 forinti. Već je tada procijenjeno da prvotno planirani dodatak neće biti dostatan. Navode se dokumenti kojima se odobrava povećanje građevne glavnice za 124 750 forinti, odnosno za 27 821 forintu - odluka br. 6211 od 14. srpnja 1873., br. 7237 od 4. kolovoza 1873. i br. 10581 od 24. studenog te godine.¹¹⁹ Do studenog je od nadoplate od 124 156 forinti već potrošeno 100 000, pa nasljednici, ponovo zabrinuti zbog odmicanja godišnjih doba, pišu sudu tražeći da se ostatak novca uruči Adalbertu Schauffu kako bi se gradnja mogla nastaviti.¹²⁰ Sačuvani su računi i iz ove faze gradnje, posljednji s kraja kolovoza 1874., kada je kuća vjerojatno završena.

Prvi račun je napisan 30. lipnja¹²¹ a iznosi 21 313,95 forinti. Pijesak u vrijednosti 306,75 for. kupljen je od redovnih dobavljača Jeraja i Jarbera. Vapno je za 491,70 for. kupljeno od Tassotija, a šaš od Tomasovića za 94,50 for. Opeka je nabavljena od Andraševića za 1 020 for., od Blažekovića za 165,75 for. i od Jambrišaka za 218,60 forinti. Tvornici cementa u Kamenitom Mostu je isplaćeno 259,86 forinti. Hipiusu su za bravarske usluge plaćene 2 000 forinti, Heinzelu 1 064,34 for. za tesarske, Eisenhuthu 1 000 for. za stolarske usluge i Pabstu 1 000 za staklarske usluge. Jednako je dobio i Grund za kamenotesarske radove. F. Rudović¹²² i Julio Stazo su za „pečna vrata“ plaćeni 36,40 i 30,60 for. Nekoliko stavki ovog računa se odnosi na peći. Samossi u Ljubljani je plaćeno 1 398 forinti za peći, Pierottiju 205 for., a Serčanu 100,59 for. za dopremanje istih. Petru Peschelu plaćeno je 34,80

¹¹⁷ Bolfek, Kavić, Kuković, Wagner, 1873a

¹¹⁸ Plochberger, 1873.

¹¹⁹ ***, *Izkaz od opredielanju, realizovanju, i upotrieblenju zaostatka kupovnine dobra Topolovec iz smrti pokojnog Mirka pl. Kukovića, spadajućeg na njegovu ostavinu u aktivnom iznosu od 1.100.000 forinti*

¹²⁰ Bolfek, Kavić, Kuković, Wagner, 1873b

¹²¹ Hofman, 1873f

¹²² Ferdo Rudović bio je trgovac željezom. Iveljić 2007: 143

for. za četke („kefe“), Šašneru 8 za risanje, Dobrovoljskom 15 za poslovanje. Ivo Plochberger je za poslovanje plaćen 1 000 forinti, a zidari i težaci plaćeni su ukupno 9 865,41 forintu.

Račun s kraja srpnja iznosi 18 179,98 forinti¹²³. Počeli su radovi na unutrašnjosti kući. Postavljene su peći za što je Stamfeu plaćeno 200 forinti, a angažiran je i tapetar Šek kojem je za radove plaćeno 38,40 forinti. Od materijala je u srpnju kupljen pijesak (od Jarbera i Jeraja za 236 for.) i opeka (od Andraševića za 1 717 for.). Ostale stavke računa odnose se uglavnom na podizvoditeljske radove. Stolarski radovi su plaćeni 4 030,40 forinti (po 1 000 Heinzl i Eisehuth, 2 000 Hohner i 30,40 Oraić). Heinzl je plaćen još 1 000 forinti za tesarske radove. Bravarski radovi plaćeni su Hipiusu ukupno 2 000 forinti. Angažiran je i bačvar Josip Budicki¹²⁴ za 432 forinte. Za ličenje je Hare plaćen 1 000 forinti, a jednako toliko je plaćeno Pabstu za staklarske radove. Stiazni je za rolete dobio 499,50 forinti. Janeš je čistio zahode za 8 forinti. Plochbergeru je poslovanje plaćeno 1 000 forinti a zidarima i težacima 5 018,68 forinti.

Račun s početka rujna¹²⁵ iznosi 19 382,26 forinti. U kolovozu je od materijala kupljen pijesak (od Jarbera i Jeraja za 462,09 for.), šaš (della Rosa za 30 for.), opeka (od Andraševića i Urlija za 1 310 for.), vapno (od Tassotija za 602,93 for.) i više vrsta željeza (od Hondla za 861,32 for.). Peći su kupljene od Samosse za 1 000 forinti a postavio ih je Saurić za 110 forinti. Za limarske radove u vrijednosti 1 000 forinti angažiran je Jean. Toliko je plaćeno i Eisenhuthu za stolarske, a Grundu za kamenotesarske radove. Hipius i Pabst plaćeni su po 2 000 forinti, prvi za bravarske, a drugi za staklarske radove. Počelo je i ličenje soba, za koje je angažiran Hare. Plaćeno mu je 1 000 forinti. Plochbergeru je za poslovanje isplaćena uobičajena svota od 1 000 forinti, a još 147,50 for. mu je isplaćeno za „/.../poslovanje važeći leša i čistčenja zahoda“. Zidarima i težacima je za razdoblje od 21. srpnja do 31. kolovoza isplaćeno ukupno 5 769,92 forinti.

Račun za rujan iznosi 15 679,58 forinti¹²⁶. Kupljeno je vapno od Tassotija za 278,51 forinti i šaš od della Rose za 8 forinti. „Kefe za bjeljenje“ su kupljene od Pešela za 48 forinti. Heizlu su za tesarske radove ukupno plaćene 4 000 forinti, Hipiusu za bravarske 1 000, a Pabstu za staklarske isto 1 000. Hohneru su za stolarske radove plaćene 3 000 forinti, a Eisenhuthu 2 000. Tapetaru Šeku plaćeno je 100,80 forinti. Serčanu je plaćeno 10,42 forinti

¹²³ Hofman, 1873g

¹²⁴ Osobno ime nije navedeno na računu ali Iskra Iveljić spominje bačvara Josipa Budickog. Iveljić 2007: 423

¹²⁵ Hofman, 1873h

¹²⁶ Hofman, 1873i

za dopremanje bravarske robe i 99,23 forinti za dopremanje peći. Peći je postavio Serčan za 50 forinti. Hare je „/.../za moljenje i ličenje“ plaćen 1 000 forinti. Janeš je za čišćenje zahoda plaćen 8 forinti. Plochberger je za poslovanje dobio 1 000 forinti, a zidarima i težacima je isplaćeno 2 073,12 forinti.

Sljedeći je račun pisan 31. listopada a iznosi 14 217,38 forinti¹²⁷. Kupljena je opeka od Urlija za 154,86 forinti, od Jambrišaka za 402 forinte i Andraševića za 661 forintu. Pijesak je nabavljen od Jarbera za 102 forinte. „Lož“ je kupljen od Paromlina za 9 forinti. Serčan je plaćen 97,38 forinti za „železnicu“. Peći u vrijednosti 3 000 forinti su kupljene od Samosse, a postavio ih je Saurić za 50 for. Po 1 000 forinti plaćeni su Hipius, Pabst i Grund za bravarske, staklarske i kamenotesarske radove i Hare za ličenje. Heinzl je tesarske radove plaćen ukupno 4 000 forinti. Zidari i težaci plaćeni su 1 707,20 forinti.

Račun s kraja studenog obuhvaća razdoblje od 27. listopada do 30. studenog i iznosi 11 110,92 forinti¹²⁸. Pijesak je kupljen od Jeraja za 34 forinte a plaćeno mu je još 31 forinta i 50 novčića za „/.../vozenje nasipa“. Opeka je kupljena od Grahora za 49,50 forinti i od Andraševića za 1 185,75 forinti. Vapno je kupljeno od Tasottija za 223,47 forinti. Serčanu je za „zeleznicu“ opet plaćeno 7,45 forinti. Saurić je postavio peći za redovnih 50 forinti. Heinzl i Hipius su za tesarske i bravarske radove dobili po 2 000 forinti, Hohner i Eisenhuth za stolarske po 1 000. Toliko je plaćen i Hare za ličenje. Jean je angažiran za limarske radove za koje mu je plaćeno 600 forinti. Tanšer je dobio 72 forinte za četiri telegrafa. Plochbergeru je plaćeno uobičajenih 1 000 forinti za poslovanje a zidarima i težacima ukupno 857,25 forinti.

Dva su računa datirana 30. prosinca. Prvi iznosi 10 938,40 forinte¹²⁹. Gradnja je već gotovo završena jer nije nabavljan gotovo nikakav građevni materijal. Kupljene su „zeleznice“ od Serčana za 97,37 forinti, „oblačne plohe“ od Stiasnija za 580,90 forinti i zidarske kape od Peschela za 39 forinti. Ostatak računa odnosi se na podizvoditeljske radove. Hohner i Eisenhuth su plaćeni po 1.500 forinti za stolarske radove, Hipius 2 000 za bravarske, a Heinzl 1 417,56 forinti za tesarske radove. Grund je za kamenotesarske radove dobio 2 000 forinti, a Hare za ličenje 1 723,60 forinti. Sauriću je za postavljanje peći plaćeno 30 forinti. Zidari i težaci su plaćeni 50 forinti.

¹²⁷ Hofman, 1873j

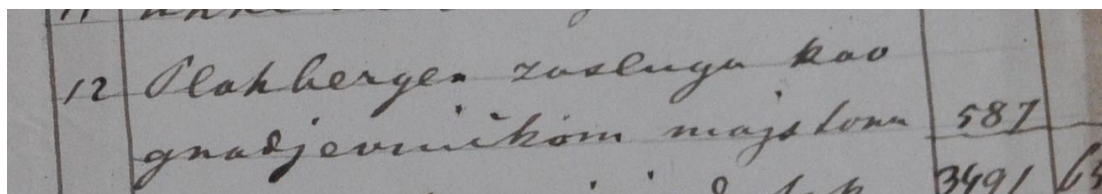
¹²⁸ Hofman, 1873k

¹²⁹ Hofman, 1873l

Drugi račun s kraja prosinca iznosi 4 597,67 forinti¹³⁰. Željezo je nabavljeno od Hondla za 399,70 forinti i od Serčana za 26,47 forinti. Samossi su za peći plaćene ukupno 1 254 forinte, a Sauriću za njihovo postavljanje 20 forinti. Akrocijevi 165 za novi dimnjak plaćene su Machu 108,50 forinti. Hare je za ličenje plaćen 1 000 forinti. Toliko je plaćeno i Hipiusu za bravarske radove. Pabst je staklarske radove dobio 600 forinti, a Grund za kamenotesarske 84. Tapetaru Šeku je plaćeno 38,40 forinti. Zidari i težaci su plaćeni 66,60 forinti.

Iz 1874. godine su sačuvana samo dva računa, jedan iz ožujka i jedan iz kolovoza. Račun s kraja ožujka odnosi se na razdoblje od 1. veljače do 20. ožujka i iznosi 4 543,11 forinti¹³¹. Cement je kupljen od Serčana za 127,60 forinti. Od Ferkovića su kupljeni kamen i zemlja za 766,04 forinti i dolomit za 90 forinti. Sauriću su za postavljanje peći plaćene 93 forinte, a Kornu 817,50 forinti za pokrivanje šiferom. Pabstu je za staklarske radove plaćeno 371,72 forinti, Hipiusu za bravarske 500 forinti. Eisenhuth i Hohner su na ovom računu zapisano zajedno kao stolari a plaćeno im je ukupno 710,20 forinti. Stiasniju su za obložne plohe plaćene 444 forinte. Zidarima i težacima je plaćeno 93,05 forinti.

Posljednji sačuvani račun datiran je pet mjeseci kasnije, 30. kolovoza 1874¹³². Potrošena je 3 491 forinta i 65 novčića, a od novaca predviđenih za gradnju zgrade ostalo je još 1 295,26 forinti. Od materijala je kupljeno samo željezo od Hondla za 91,29 forinti. Kovačke usluge plaćene su „Matici Aut.“ 194,15 for. Za ličenje su angažirani Hare (480,48 for.) i Uhl (6 for.). Hipius je za bravarske radove plaćen 798,87 forinti, a Jean za limarske 547,38 forinti. Eisenhuth je za stolarske radove dobio 37 forinti. Prvi put je na zgradi radio i Strohmajer, za čije je zidarske radove plaćeno 15 forinti. Samossi je plaćeno 734,48 forinti „/.../za miedarsku robu“. Plochbergeru je plaćeno 587 forinti. Time je završena gradnja Kukovićeve kuće.

Slika 25 Detalj posljednjeg sačuvanog računa (Hofman, 1874b, detalj)

¹³⁰ Hofman, 1873m

¹³¹ Hofman, 1874a

¹³² Hofman, 1874b

5.7. Kukovićeve kuća po završetku gradnje

Završetkom zgrade stan su, po želji Mirka pl. Kukovića starijeg, dobile 132 siromašne obitelji. Stambena kriza jest ublažena, međutim nipošto nije potpuno riješena. Zanimljivo je da se nije nastavila izgradnja sličnih objekata i da je Kukovićeve kuća ostala jedinstven primjer ovog pristupa rješavanja stambenog pitanja nižih slojeva. Nakon nje se stanovanju siromašnih građana pristupalo na dva različita načina, koje opisuje Ivo Maroević: „*Jednim se ispunjavaju rubovi novoplaniranih ulica i parcela Donjega Grada pretežno za srednje i dio nižih slojeva građanskog društva, dok drugi ispunjava dvorišne prostore u zadnjim godinama 19. i prvim desetljećima 20. stoljeća ili se poput planiranih radničkih stanova javlja u radničkim četvrtima ili uz tvorničke pogone.*“¹³³ Iako je njihova namjena također smještaj siromašnog stanovništva, situacija je drugačija nego kod Kukovićeve kuće, koja nije ubačena da popuni rupu u gradskom bloku ili sakrivena u unutarnje dvorište postojećeg bloka već naprotiv, izgrađena kao samostalan golemi blok koji ne samo da se nije podredio postojećem gradskom tkivu nego je definirao smjer njegovih velikih ulica. Još je početkom 20. stoljeća Kukovićeve kuća bila pojam goleme građevine i novine su nove gradnje u New Yorku uspoređivale s njom.¹³⁴

Već je 1873.¹³⁵ besplatan trosobni stan u Kukovićevoj kući dobio *hrvatski pedagoški-književni sbor*. Prostorije društva nalazile su se u odjelu IV. (Gajeva) a kasnije i na odjelu II. (Hebrangova 11), u prizemlju. Iz sedamdesetih godina je još poznat podatak da je graditelj Ehrlich 1876. imao svoje sjedište u Kukovićevoj kući¹³⁶. Sedamdesetih se promijenilo i označivanje grada. Umjesto starih popisnih brojeva uvedena je 1878. nova numeracija kuća¹³⁷ a promijenjena su i imena ulica. Kukovićeve ulica se tako zvala još od pisma Mirka Kukovića gradskom poglavarstvu 1872. ali su Bolnička i Svilarska preimenovane. Svilara je radila do sredine 19. stoljeća, a uvođenjem novih numeracija 1878. ova je ulica preimenovana u Preradovićevu¹³⁸. Bolnička ulica - po zakladnoj bonici u Harmici - tada je dobila ime Gajeva ulica¹³⁹. Južna ulica, ona paralelna s Kukovićevom, zvala se prvo Domobranska, po domobranskim kasarnama koje su se tamo nalazile. Gajeva i Preradovićeva ulica zadržale su svoja imena sve do danas, gotovo 150 godina, ali Kukovićeve ulica je svoje ime zadržala samo do 1901., kada je preimenovana u Domobranksku pa u Marulićevu. Od 1927. se zvala

¹³³ Maroević, 1987: 178

¹³⁴ Obzor, 1914.08.04.

¹³⁵ Napredak, 1873.11.01.

¹³⁶ Iveljić, 2007: 159

¹³⁷ Dobronić, 1959: 5

¹³⁸ Bilić, Ivanković, 2006b: 229

¹³⁹ Bilić, Ivanković, 2006a: 240

Ulica kraljice Marije a već joj je sljedeće godine vraćeno njeno izvorno ime koje je ovoga puta zadržala do 1946. godine. Tada je preimenovana u Ulicu braće Kavurića¹⁴⁰. Izvorna Domobraska je neko vrijeme nosila ime Kukovićeve. Južna ulica danas nosi ime Ante Kovačića¹⁴¹. Ulica koja se na vječnu spomen Mirka pl. Kukovića, zbog njegovog nastojanja da pomogne siromašnim sugrađanima, trebala zauvijek zvati Kukovićeve ulica¹⁴², posljednji put je preimenovana 1990., u Hebrangovu, kako se i danas zove.¹⁴³

6. Prenamjene Kukovićeve kuće

6.1. Osamdesete godine i škola

Kukovićeve kuća je 1882. služila kao konačište turistima za blagdan duhova. Do 200 gostiju planiralo se smjestiti u sobe u kući koje su opisane kao lijepe i zračne.¹⁴⁴ Među njima bilo je varaždinsko pjevačko društvo "Vila"¹⁴⁵.

U zgradi je živio i Ante Starčević, od 1884. do svoje smrti 1896., u Gajevoj ulici na drugom katu, a njegov je stan opisan kao dvije skromne sobice.¹⁴⁶ Istovremeno je tamo bilo i uredništvo lista „Hrvatska“ kojem je tada urednik bio Janko Ibler.¹⁴⁷

Na život Kukovićeve kuće utjecao je i ban Mažuranić svojim školskim zakonom iz 1874.¹⁴⁸, godine završetka kuće, i reformom školstva nakon koje su i djevojčice u sve većem broju počele pohađati nastavu i obrazovati se¹⁴⁹. Tada je osnovana ženska preparandija u Zagrebu koja je imala i vježbaonicu. Zvala se Zagrebačka zemaljska ženska učiteljska škola a nazivana je i Ženskom preparandijom s vježbaonicom¹⁵⁰. Iz te se vježbaone razvila učiona koja je ukidanjem preparandije 1884. došla pod gradsku upravu i nastavila rad kao samostalna ustanova s imenom Donjogradska djevojačka opća pučka učiona. Učiona nije mogla ostati u unajmljenoj privatnoj kući u Kukovićevoj ulici 5, pa je gradsko poglavarstvo na početku

¹⁴⁰ Bilić, Ivanković, 2006a: 323

¹⁴¹ Bilić, Ivanković, 2006a: 546

¹⁴² Zanimljivo je da su Mirko Kuković, Ljudevit Gaj i Petar Preradović sva trojica umrli 1872. godine, godine kada je počela izgradnja kuće koju omeđuju njihove ulice. Gaj je umro samo 5 dana prije Kukovića, a graditelju Janku Jambrišaku pozlilo je dok je šetao Kukovićeve ulicom 1892., te je umro u svom stanu, u kući prekoputa Kukovićeve.

¹⁴³ Bilić, Ivanković, 2006a: 323

¹⁴⁴ Narodne novine, 1882.05.27.

¹⁴⁵ Narodne novine, 1882.05.30.

¹⁴⁶ Pravi prijatelj naroda, 1896.03.04.

¹⁴⁷ Glasnoša, 1906.09.02.

¹⁴⁸ Iveljić 2007: 304

¹⁴⁹ http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_6479 2015.11.17.

¹⁵⁰ http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_6479 2015.11.17.

školske godine 1884/1885 za 300 forinti unajmilo više stanova u Kukovićevoj kući „/.../u kojih je vrlo udobno smješteno 6 soba, školska kapelica, ravnateljska pisara, sbornica soba za učila i stan podvornikov.“¹⁵¹ Školske su sobe u spomenici škole opisane kao prostrane i dovoljno svijetle a svaka od njih je imala i posebno predsoblje. Unajmljeni stanovi nalazili su se u istočnom dijelu kuće, u Gajevoj ulici, na odjelu IV. Krajem desetljeća otvorena je i školska zgrada u Petrinjskoj pa su se tijekom sljedećih godina neki razredi selili iz Kukovićeve kuće. Školske godine 1890/1891 preseljena su četiri razreda, primjerice 1893/94 je u Kukovićevoj kući bio smješten samo 4b razred, dok su ostali bili u Petrinjskoj¹⁵². Prednost Petrinjske je bio i lijep prostor za igru koji je imala, a učenici su zbog očuvanja zdravlja svakog dana izvođeni na zrak i vježbu. Kukovićeve kuća nije imala prikladan prostor za vježbu pa su učenici tijekom odmora vođeni na Akademijski trg, tj. na Zrinjevac¹⁵³. O djelatnosti škole dok se nalazila na ovoj adresi sačuvani su i podaci iz novina. „Agramer Zeitung“¹⁵⁴. Radi se o ispitima koji su održani u djevojačkoj školi u Kukovićevoj kući (Mädchenschule im Kukovic'schen Hause), a kojima su prisustvovali gradonačelnik Mosinsky i dva školska inspektora. Članak od 11. lipnja 1895. najavljuje procesiju povodom Tijelova koja će 13. lipnja, nakon mise u katedrali, krenuti gradom. Četiri oltara će biti izložena, jedan od njih na sjeverozapadnom uglu Kukovićeve kuće. Vlasnici kuća pored kojih prolazi procesija zamoljeni su da okite kuće. Iste godine¹⁵⁵ objavljeno je da se upisi u Donjogradsku školu (Unterstädter Mädchen Volksschule) odvijaju 29., 30. i 31. kolovoza u Kukovićevoj kući u Gajevoj ulici. Škola se 1897. seli u Samostansku ulicu i mijenja ime u Djevojačka pučka škola u Samostanskoj ulici.¹⁵⁶

Još je jedna škola djelovala u Kukovićevoj kući, ali sa zapadne strane, u Preradovićevoj ulici. Škola je bila privatna, uz nju se nalazio i penzionat, a otvorila ju je Franjica Kubelka uz dozvolu kraljevske zemaljske vlade.¹⁵⁷ Škola je otvorena 1892. godine.

Osamdesetih su se godina i dalje vodile rasprave glede ostavštine Mirka pl. Kukovića starijeg. Mirko mlađi je 1886. platio najveći porez među plemićima, čak 2637 forinti¹⁵⁸. Četiri godine kasnije, u ožujku 1890. Kuković je tražio zajam od 200 000 forinti koji mu je odobren, i isplatu dohodka ostavinskih kuća za tu godinu koji je procijenjen na 729 forinti. Godinu

¹⁵¹ DAZ-DNŽOŠSU-fond br. 179, Spomenica 2, str. 2

¹⁵² DAZ-DNŽOŠSU-fond br. 179, Spomenica 2, str. 28

¹⁵³ DAZ-DNŽOŠSU-fond br. 179, Spomenica 2, str. 30

¹⁵⁴ 23. lipnja 1894.

¹⁵⁵ Agramer Zeitung, 1895.08.27.

¹⁵⁶ http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_6247 2015.11.17.

¹⁵⁷ Narodne novine, 1892.09.16.

¹⁵⁸ Iveljić, 2007: 126

ranije je Kukovićeve kuća upisana kao dio nasljedstva Mirka Kukovića, kako bi se refundirala glavica koju mu je stric ostavio. Vrijednost kuće je označena na 364 000 forinti, a 1889. ona je još uknjižena kao vlasništvo Ostavine Mirka pl. Kukovića starijeg. Međutim sljedeće godine se kuća nalazi pod sudbenom upravom, a nasljednici su tijekom godine pozivani na ročišta. Zajam koji Kuković traži posljedica je ovrhe koja mu je u Pešti prijetila.¹⁵⁹ Ovrhovoditelju, Ugarskoj hipotekarnoj banci, trebalo je platiti dva amortizacionalna obroka prije ovršne dražbe koja je bila zakazana za 1. ožujak. Ovrha bi sjela na nasljedstvo, čime bi se ugrozili i nasljednici Mirka Kukovića mlađeg. Zajam je pravom zaloga osiguran na kuću u Dugoj ulici (gruntovni uložak br. 316) i Kukovićeve kuću. Dio zajma treba vratiti nakon što se proda spomenuta kuća u Pešti, koja se nalazila u ulici Grünbaumgasse br. 40.¹⁶⁰ Nakon smrti Mirka pl. Kukovića mlađeg nasljedstvo je trebalo pripasti njegovoj djeci, a ako je ne bi imao, djeci Dioniza Kukovića. Ako bi i jedan i drugi umrli bez potomstva, nasljednici bi bili ljudi koji nisu iz obitelji Kuković. Kada je Mirko mlađi umro i što je sud odlučio po pitanju kuće, niti što se s kućom događalo u idućih petnaest godina, nije mi poznato.

Ono što se međutim sigurno dogodilo jest promjena položaja zgrade u gradu, koji više nije periferan. Pojačanjem izgradnjom grada Kukovićeve kuća postaje još jedan blok unutar donjogradskog ortogonalnog rastera. Tako se s ruba grada pomakla u njegovo središte, a ubrzo je dobila i novu važnu funkciju, ponovno okrenutu pomoći siromašnim građanima. Nastankom Lenucijeve potkove našla se u blizini velikih trgova i parkova, botaničkog vrta, glavnog kolodvora i drugih velikih i značajnih objekata. Tako je od osamljene kuće u predgrađu postala dio novog dijela grada.

Slika 26 Kukovićeve kuća na razglednici iz 1920. g. (<https://s-media-cache-ak0.pinimg.com/originals/29/31/d0/2931d081218186319bba69bea9d62dc6.jpg> 2015.12.28.)

¹⁵⁹ Kraljevski sudbeni stol, 1890b

¹⁶⁰ Kraljevski Sudbeni stol, 1890a

6.2. Zakladni dom Šandora Alexandera

Sudbinu Kukovićeve kuće obilježio je još jedan zagrebački dobrotvor. Šandor Alexander potjecao je iz židovske trgovačke obitelji koja je 1851. došla u Zagreb gdje je 1866. Šandor rođen kao jedno od četvero djece Jonasa Alexandra i Rose Stern. Kasnije je dobio nadimak "der Berümte"¹⁶¹ - poznati, što je zaista i postao, pa i danas stube koje iz Dežmanovog prolaza vode na Rokov perivoj nose njegovo ime, Alexandrove stube, koje su dobile 1934. godine¹⁶². Ovako ga opisuje Ivan Mirnik: „/.../bio je nedvojbeno najpopularniji član obitelji, poznat po dobročinstvima i sveopćoj nazočnosti (bio je član više od 60 društava)“¹⁶³. Od njegove brojne dobrotvorne djelatnosti za Kukovićevu je kuću važna ona koja se bavila prehranom siromašnih. Na tom je polju počeo djelovati već u prvom desetljeću 20. stoljeća kada osniva Društvo za prehranu siromašne školske mladeži pučkih škola grada Zagreba koje se nalazilo u Draškovićevoj ulici.¹⁶⁴ S početkom Prvog svjetskog rata prehrana postaje još veći problem društva pa tako njegovo dobrotvorno društvo 1914. godine osniva javnu kuhinju. Društvo se zvalo "Prehrana" a 1914. kupio je za njegovo sjedište Kukovićevu kuću. Osim društva „Prehrana“ osnovao je 1918. i humanitarnu zakladu pod imenom „Zaklada predsjednika i osnivača „Prehrane“ kr. savjetnika Šandora A. Alexandera u Zagrebu“ kojoj je namijenio Kukovićevu kuću i zgradu Građanskog streljačkog društva na Tuškancu. Ove nekretnine su zajedno upisane pod gruntovni uložak br. 509 porezne općine Zagreb, a Kukovićeve kuća je preimenovana u „Zakladni dom Šandora A. Alexandera“¹⁶⁵. Tada je odredio da ove nekretnine za sva vremena trebaju ostati vlasništvo Zaklade i da se ni iz kojeg razloga i ni pod kojim uvjetom ne smiju otuđiti ili opteretiti, osim u svrhu nadogradnje. Stanove u Kukovićevoj kući iznajmljivao je po niskim cijenama, gotovo besplatno, a prihod je išao za prehranu siromašnih. Također je odredio da ovaj prihod zauvijek bude namijenjen besplatnoj prehrani siromašnih. Dio prihoda može se upotrijebiti za održavanje zgrade. Posebno je naglasio da se prehrana siromaha ne smije prekinuti u cilju kapitaliziranja prihoda. Vrijednost Kukovićeve kuće je 1927. procijenjena na 20 milijuna dinara. Šandor Alexander umro je 1929. a uprava zaklade je nakon njegove smrti prešla u ruke njegove obitelji, odnosno njegove kćeri Zore i njenog muža Artura Marića (Mayera). Nakon smrti Šandora Alexandra njegova je bista s natpisom postavljena u nišu na sjeveroistočnom uglu kuće, ali je uklonjena 1950. i sada stoji prazna. Niša je vjerojatno

¹⁶¹ Mirnik, 1995: 100

¹⁶² Mirnik, 1995: 105

¹⁶³ Mirnik, 1995: 105

¹⁶⁴ Mirnik, 1995: 106

¹⁶⁵ Alexander, 1927.

napravljena upravo za ovu svrhu, jer je ranije na kući nije bilo, što potvrđuje i fotografija iz 1920. godine na kojoj se vidi baš taj ugao kuće. Natpis na grobu Šandora Alexandra dodatna je potvrda njegove dobrotvorne djelatnosti:

*„Ovdje počiva u miru vječnom
čovjek rijetke dobrote i plemenštine srca
veliki prijatelj i dobrotvor sirotinje
kraljevski savjetnik Šandor pl. Alexander Sesevetski“¹⁶⁶*

Nekoliko mjeseci prije smrti Šandora Alexandra podignut je hipotekarni zajam od 4 milijuna dinara na 25 godina.¹⁶⁷ Razlog je bilo trošno stanje kuće koje je bilo tako loše da je polovica stanova bila neupotrebljiva. Stanarina je tada iznosila od 3 do 4 tisuće dinara mjesečno. Zato je planirana ne samo obnova, nego i temeljita pregradnja.¹⁶⁸ Kukovićeve kuća trebala je biti pregrađena 1930., godinu dana nakon smrti Šandora Alexandra, za što su angažirana braća Carnelutti¹⁶⁹. Naziv zgrade je zapisan kao Dom zaklade predsjednika i osnivača „Prehrane“ gospodina Šandora A. Alexandra u Zagrebu. Planirana je velika izmjena prizemne etaže zapadnog pročelja. Prozori su trebali biti uklonjeni a umjesto njih su planirana vrata, troja sa svake strane od glavnih ulaznih. U podrumu su planirani prostori za gorivo, skladišta „Prehrane“, izbe i prostori za pripremu. Najviše prostora posvećeno je drvarnicama za stanove, društvo i praonicu koja se nalazila u potkrovlju. Najveće su izmjene planirane u prizemlju. Glavna kuhinja smještena je u središnju dvorišnu izgradnju. Na nju se nadovezuje prostorija za pripremu, koja se već nalazi u dijelu zgrade koji gleda na Hebrangovu ulicu, odnosno tadašnju Ulicu kraljice Marije. Na prostor za pripremu se nadovezuje onaj za izdavanje jela. Gotovo sve ostale prostorije u ovom dijelu zgrade su blagovaonice, njih čak 11. U uglovima su zadržani po jedan stan i lokal, a neke su prostorije pretvorene u garderobe. U zapadnom okomitom dijelu se nalazi još jedna manja kuhinja, poslovnica i još jedna velika blagovaonica, dok su u istočni okomiti dio smještene dvije manje kuhinje i dvije spavaone za posluđu. Sve prostorije na strani Kovačićeve, tadašnje Kukovićeve, ulice nazvane su jednostavno sobama. Prvi i drugi kat i dalje bi služili za stanovanje.

Nacrti su dobili građevinsku dozvolu, ali pročelje u Preradovićevoj ulici i dalje ima svoj izvorni oblik, s prozorima a ne s planiranim vratima. Osim toga je zaklada pod vodstvom

¹⁶⁶ Iveljić, 2007: 411

¹⁶⁷ Wickerhauser, 1955.

¹⁶⁸ Wickerhauser, 1955.

¹⁶⁹ DAZ, fond br. 1122, Zbirka građevne dokumentacije, MF 86, 226-237

Zore i Artura Marića 1931. angažirala tvrtku Konstrukter d.d. za pregradnju Kukovićeve kuće. Iako do svih planiranih pregradnji 1930. nije došlo, tlocrti iz te godine su ujedno i jedini sačuvani tlocrti zgrade, i to svih njezinih etaža.

Tvrtka Konstrukter d.d. angažirana je u travnju 1931. za pregradnju i popravak Kukovićeve kuće, nakon što je ponudila najpovoljniji cijenu na dvjema licitacijama (2 620 000 dinara).¹⁷⁰ Dogovoreno je da se radovi izvode posebno za svako stubište i da će se stanovi prazniti postepeno za svako stubište kako bi radovi mogli biti izvođeni. Dogovoreno je 14 stavki. Prva se odnosi na prezidavanja na svim etažama. Dogovoreno je rušenje nekih zidova (tlocrti nisu sačuvani pa nije poznato kojih) i podizanje novih. Za nove zidove trebala je biti iskorištena cigla iz starih zidova, osim na mjestima koja ne bi mogla nositi cigleni zid. Za takve zidove određeno je da se izvedu u heraklitu. Ova stavka također predviđa zazidavanje nekih vrata i otvaranje novih. Druga stavka odnosi se na podove koji trebaju dobiti 4 centimetra debelu betonsku podlogu s terazzom - u kuhinjama i hodnicima s mramornim zrcima u boji a u nusprostorijama iz dolomitnog kamena. Naručena je i potpuna zamjena stuba – stare stube trebaju biti izvađene i zamijenjene stubama iz armiranog betona s dodatkom mramornih zrnaca na gornjoj površini. U podrumu je planirano prezidavanje praonica. Stavka 5 se odnosi na kanalizaciju, koja treba biti izvedena od cementnih cijevi. Naručeni radovi predviđaju i čišćenje i bojanje fasada i svjetlika, kao i popravak kamenog podnožja. Sedma se stavka odnosi na prozore i vrata, a predviđa i izvođenje dućana u prizemlju Gajeve ulice. Svaki dućan treba dobiti jedna ulazna vrata a ostalo će biti izlozi. Ovakvo stanje prizemlja Gajeve ulice zadržalo se sve do danas. Sljedeća se stavka odnosi na podove i parkete soba i predsoblja. Dotrajali parketi trebaju biti zamijenjeni, a ostali postrugani i ulašteni. Naručeno je i ličenje svih prostorija, prozora i vrata, i postavljanje lamperije na stubišta i hodnike. Stavka 10 odnosi se na peći i štednjake, a stavka 11 na vodovodne instalacije i nabavu kupki. Kupke će se sastojati od kada od lijevanog željeza, iznutra emajliranih a izvana oličenih. Svaka će dobiti bakrenu peć koja miješa toplu i hladnu vodu i tuš. Kade su predviđene za sve stanove, njih 44, odnosno kako je navedeno u dokumentu, 41 stan i 3 garson stana. Također je naručen potpun odvod i dovod vode i priključak na dimnjak, kao i novi zahodi. Stavkom 12 naručeno je novo ostakljivanje razbijenih prozora i novo ostakljenje podrumskih prozora. Sljedeća se stavka odnosi na električne instalacije. Do tada je glavni električni vod sezao samo do stubišta, a sada se trebao produžiti do stanova. Naručena je instalacija rasvjetnih mjesta u svim prostorijama, jedan

¹⁷⁰ Šilović, 1931.

električni ispust u svaku prostoriju i po tri *štekkontakta* u svaki stan. Sve električne instalacije treba izvesti u izoliranoj NGA žici u armiranim cijevima ispod žbuke. Stavka 14 navodi rolete, kako stare tako i nove.¹⁷¹

Slika 27 Đuro Janeković: Majčin dan 1934. (izv. <http://athena.muio.hr/?object=detail&id=59061> 2015.09.29.)

Zaklada Šandora Alexandra davala je društvu „Prehrana“ od 1914. besplatno na korištenje prostorije u Kukovićevoj kući. U sjedište društva se ulazilo iz Kovačićeve ulice broj 4¹⁷². Ostatak natpisa „Prehrana“ još se uvijek vidi iznad ulaza na kućnom broju 4. Tamo se nalazila menza koja je imala dvije blagovaonice, dva predsoblja, jednu kuhinju, dvije prostorije u kojima je stanovalo kuhinjsko osoblje, sobu za upraviteljčinu pisarnu, smočnicu i podrumске prostorije. Društvo je u Kovačićevoj 2 imalo i zubnu ambulantu koja se sastojala od ordinacije i čekaonice. Zaklada je također besplatno davala na uporabu prostor u Preradovićevoj 29 Centralnoj akademskoj menzi. Menza je imala dvije blagovaonice, kuhinju,

¹⁷¹ Rolete se na historicističkim prozorima nalaze između vanjskog i unutarnjeg stakla.

¹⁷² Mirnik, 1995: 106

dvije sobe za posluđu, podrumске prostorije i prostorije za pranje posuđa kao i smočnicu i prostoriju za upravu.¹⁷³

Slika 28 Ostatak natpisa „Prehrana“ iznad ulaza u Kovačićevoj ulici 4 (vlastita fotografija)

Ministarstvo nastave NDH donijelo je 29.7.1941. odluku broj 27937 kojom je preuzelo svu imovinu Zaklade, uključujući i nekretnine¹⁷⁴. Za upravitelja je odlukom imenovan Guido Hreljanović koji je preuzeo i poslovanje „Prehrane“. Zbog ratnih prilika društvo je imalo problema u poslovanju – izgubilo je velik broj članova čime se prihod umanjio a najamnine su ostale iste. U ovo su doba svi stanovi bili naseljeni. Osim gubitka članova, problem je predstavljala i otplata zajma za pregradnju i uređenje Kukovićeve kuće, za koju se navodi da je izvedena 1930/1931. Godišnje je trebalo platiti 353 000 kuna. Zato je Hreljanović pisao Ministarstvu udružbe moleći za pomoć, bilo financijsku, bilo u obliku namirnica, ističući kako društvo već gotovo 30 godina pomaže siromašnima pripremajući 600 obroka dnevno. Tijekom 1945. Prehrani je oduzeta desna blagovaonica kako bi se u nju smjestila izbjegla ustaška mladež, koja je otišla 6. svibnja, obivši lokot s lanca ručnih kolica koja je ukrala¹⁷⁵.

U poslijeratnom vremenu nad zakladom je nadzor vodilo Ministarstvo prosvjete NRH a upravitelj je i dalje bio Guido Hreljanović. Zaklada se od 1948. posvetila prehrani studenata u Kovačićevoj ulici (tada Kukovićevoj) gdje je bio smješten studentski restoran br. 3 u kojem se dnevno hranilo između 1500 i 2000 studenata.¹⁷⁶ Deset godina kasnije, 1959. proveden je proces nacionalizacije kojim je zgrada prešla u društveno vlasništvo. Tada je upraviteljica bila

¹⁷³ Hreljanović, Laslavić, Mayer, Wickerhauser, 1941.

¹⁷⁴ Hreljanović, Laslavić, Mayer, Wickerhauser, 1941.

¹⁷⁵ Hreljanović, Mayer, Wickerhauser, 1945.

¹⁷⁶ Banić, 1950.

unuka Šandora Alexandera i kći Zore Marić iz prvog braka, Blanka Glumac. Zora Marić je ubijena 1944¹⁷⁷. U prijavi za nacionalizaciju navedeno je da Kukovićeve kuća ima površinu od 4060 m², a da se u njoj nalaze 54 stana - 9 jednosobnih, 8 dvosobnih, 26 trosobnih i 7 četverosobnih ili višesobnih stanova, 7 odvojenih soba i 10 magazina koji su razdijeljeni na 83 korisnika, kao i 17 poslovnih prostora¹⁷⁸. Broj parcele je 3176. Kao naknadu za nacionalizaciju zgrade i zemljišta određena je Zakladi svota od 6 907 266 dinara. Do 1964. isplaćeno je 251 589 dinara a ostatak se trebao vraćati Zakladi u 100 jednakih obroka tijekom sljedećih 50 godina, dakle do prije dvije godine, 2014. U ostavštini Zaklade Šandora Alexandera sačuvan je i popis svih stanara s površinom svakog stana (prilog 9) iz razdoblja kada se u zgradi nalazila srednja farmaceutska škola. Škola se nalazila u Gajevoj 28, na istoj adresi na kojoj je u prethodnom stoljeću bila Donjogradska djevojačka škola. Blanka Glumac je 1961. tražila da se od nacionalizacije izuzme jedna prostorija od 13 m² u Preradovićevoj 29 za poslovnicu Zaklade i jedna prostorija u podrumu za drvarnicu. Radi se o prostoriji koja gleda na lijevo stubište. Komisija za nacionalizaciju izuzela je ovu prostoriju od nacionalizacije rješenjem od 20.7.1961. pa je uprava Zaklade ostala tamo pod uvjetom da u fond za upravljanje zgradom mjesečno uplaćuje 374 dinara, a u fond za popravke zgrade 250 dinara. Osim toga je troškove poput struje i rasvjete trebala plaćati Kućnom savjetu.

Zaklada je prestala postojati 1966. godine, kada više nije imala imovine i nije bila u mogućnosti prehranjivati siromašne. Tada je u kući stanovalo oko 390 stanovnika a u farmaceutsku školu je svaki dan dolazilo oko 400 učenika i zaposlenih.¹⁷⁹

Time je završila polovica stoljeća u kojem je Kukovićeve kuća služila prehrani siromašnih, bilo siročadi ili obitelji vojnika, bilo studenata.

6.3. Kukovićeve kuća u 21. stoljeću

Unatoč svim aktivnostima i organizacijama koje su unutar Kukovićeve kuće bili smješteni tijekom godina, ona je kroz cijelo to vrijeme u svom najvećem dijelu ipak zadržala svoju izvornu funkciju, onu stambenu, zahvaljujući prvenstveno svojoj veličini. Već je krajem 19. stoljeća prestala biti na rubu grada i utopila se u njegov novoizgrađeni dio a tijekom prošlog stoljeća njen je smještaj u gradu postajao sve više centralan, da bi se konačno danas našla u samom centru grada. U velikom dijelu joj je funkcija i dalje stambena, pogotovo na prvom i drugom katu, iako su i tamo neki prostori prenamijenjeni u urede. Stanovi koje je

¹⁷⁷ Mirnik, 1995: 107

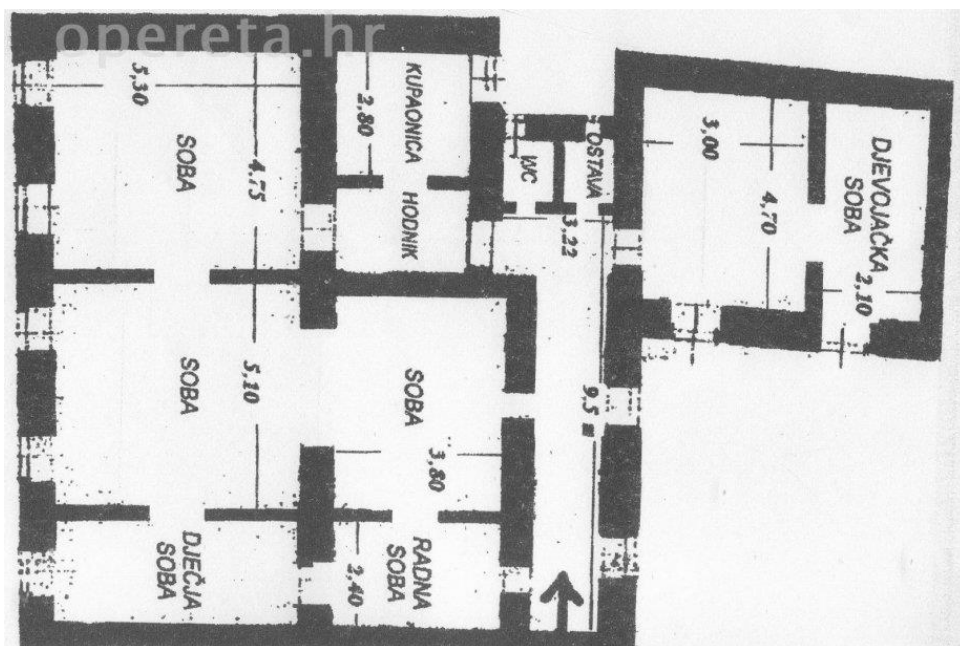
¹⁷⁸ Zaklada Š. A. Alexandera, 1959.

¹⁷⁹ Glumac, 1966.

Mirko pl. Kuković bio namijenio siromašnim građanima na rubu grada danas su u strogom centru i prilično nedostupni ikome tko je siromašan. Kvadratura južnih stanova je za današnje prilike stanovanja ogromna a takve su i cijene stanova koje dosežu preko 2 milijuna kuna.

„Prodaja, stan, Centar, 5s, 153m²

*Centar, Kovačićeve. Klasičan komforan građanski stan, koji se sastoji od dvije velike i jedne manje ulične sobe, dvije sobe s izlaskom na unutarnji hodnik, velike kupaonice, velike kuhinje, izrazito velike djevojačke sobe, wc-a i izbe. Stanu pripada šupa u podrumu od 20 m², te tavanski prostor od 60 m², koji se u dogovoru sa susjedima može pripojiti stanu.*¹⁸⁰

Slika 29 Tlocrt stana u Kovačićevoj ulici (<http://www.njuskalo.hr/nekretnine/centar-5s-153.00-m2-oglas-9418334> 2015.12.30.)

Sudeći prema pročelju, većina stanova danas doživljava jednu od dvije sudbine: ili su adaptirani u moderne, luksuzne stanove i urede s novom PVC stolarijom, koja je u obliku donekle slična originalnoj drvenoj, ili su zapušteni i prazni sudeći prema nekoliko nizova razbijenih i prašnjavih prozora. Ostali su stanovi između ovih dviju krajnosti – zadržana je stara stolarija, ali su nastanjeni. Primjer adaptiranog stana na jugozapadnom uglu:

„Trosoban, komforan i novouređen stan na drugom katu zgrade koja je zaštićeni spomenik kulture. Temeljito uređenje stana završeno je 2012. godine kada su mijenjane instalacije struje, vode i plina. U podovima je izlivan beton i obnovljena je sva stolarija.

¹⁸⁰ <http://www.njuskalo.hr/nekretnine/centar-5s-153.00-m2-oglas-9418334> 2015.12.30.

*Postavljeni su kvalitetni parketi i keramika. Prostor je opremljen sa četiri klima uređaja, kuhinjom i ugradbenim ormarima. Stan se sastoji od ulaznog hodnika, velikog dnevnog boravka s kuhinjom otvorenog tipa, dvije spavaće sobe, kupaonice, "walk in closet" sobe i zasebnog wc-a. Pripada mu spremište u podrumu zgrade i prostor od 27 m² na tavanu, koji se nalazi iznad stana. Nekretnina je izrazito osvijetljena zbog velikog broja prozora i njihove orijentiranosti na zapadnu i južnu stranu svijeta.*¹⁸¹

Slika 30 Stan u Preradovićevoj ulici

(izv. <http://www.njuskalo.hr/nekretnine/centar-preradoviceva-102.22-m2-oglas-15296686> 2015.12.30.)

Točno sto godina nakon završetka Kukovićeve kuće podignuta je u Zagrebu nova kolosalna stambena zgrada na rubu grada, takozvana Mamutica, koja ima gotovo 10 puta više stanova od Kukovićeve kuće, njih preko 1100¹⁸².

¹⁸¹ <http://www.njuskalo.hr/nekretnine/centar-preradoviceva-102.22-m2-oglas-15296686> 2015.12.30.

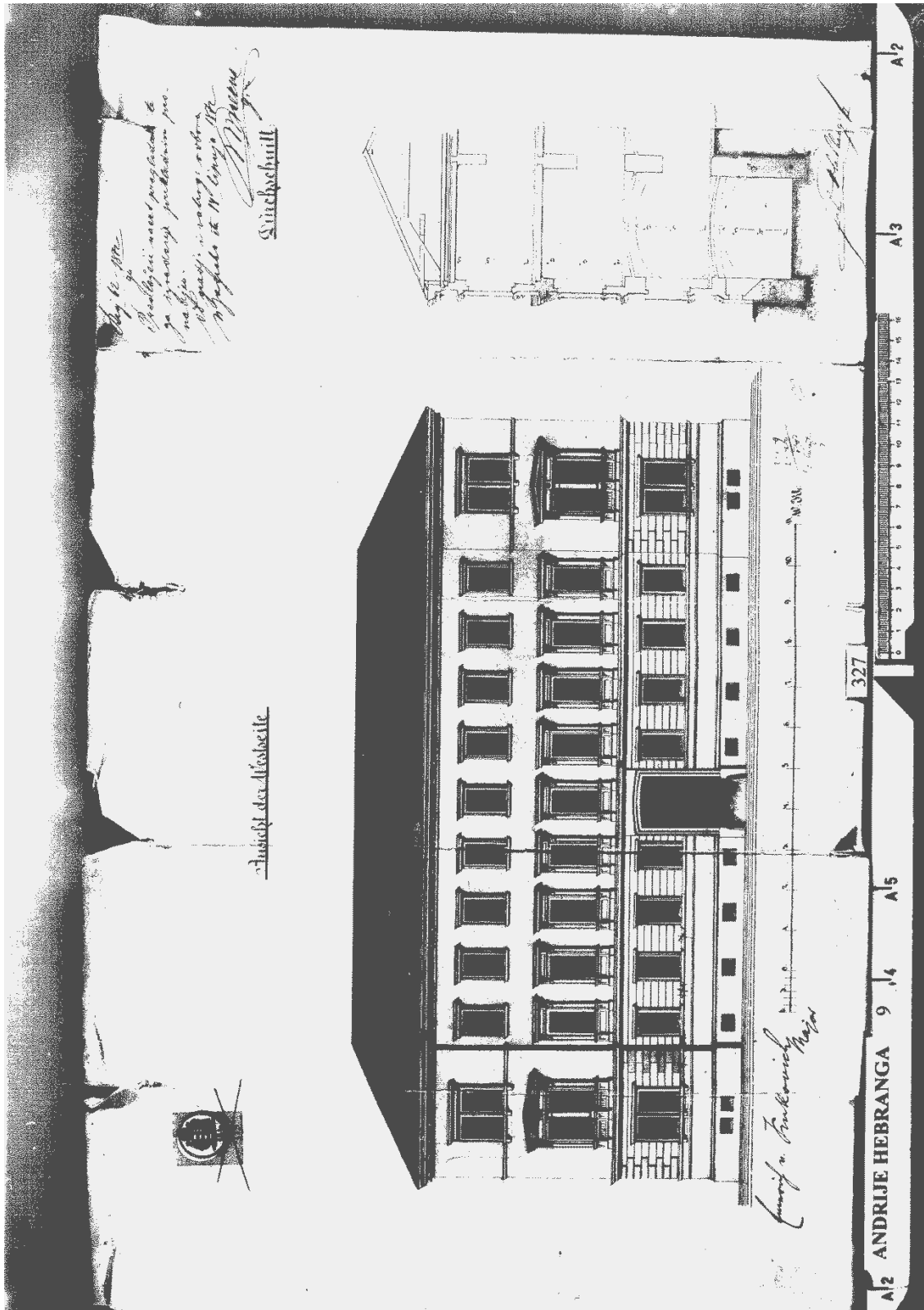
¹⁸² <https://hr.wikipedia.org/wiki/Mamutica> 2016.01.13.

7. Zaključak

Kukovićeva kuća, maestralan graditeljski pothvat mladog graditelja Ivana Plochbergera mlađeg, u vrijeme svoga nastanka je izazivala divljenje građana – kako zbog svoje veličine, tako i zbog namjere investitora Mirka pl. Kukovića starijeg da pomogne siromašnom stanovništvu jeftinim stanovima. U doba stambene krize, naglog rasta stanovništva i cijena stanovanja u lošim uvjetima i u tuđim nusprostorijama, stari Kuković pred smrt odlučuje pomoći siromašnim građanima, dok većina bogatih gradi ljetnikovce na drugom, otmjenijem rubu Zagreba. Kao znak iskrene zahvale, grad novootvorenu ulicu proziva Kukovićevom, kako bi zauvijek bila zapamćena uloga Mirka pl. Kukovića u razvoju grada. Iako je veći dio kuće uvijek služio stanovanju, u njoj su tijekom posljednjeg jednog i pol stoljeća bile smještene i razne škole. Jeftino stanovanje nastavilo se i za vrijeme Šandora Alexandera, a tada su se u kući besplatno hranili siromašni. U to je vrijeme, tridesetih godina, i temeljito obnovljena. Od svoga nastanka 1872. mijenjao se njen položaj u gradu, kao i države koje su preuzimale vlast nad njom. Danas je Kukovićeva kuća u centru grada, djelomično prazna a djelomično luksuzna. Već dugo ne izaziva divljenje građana svoga grada, možda zato što je 20. stoljeće promijenilo pojmove o grandioznosti, a možda i zato što je odavno prestala biti utočište i mjesto humanitarnog karaktera. A upravo je to od samog početka bila njezina isključiva namjena.

8. Prilozi

Prilog 1. Nacrt zapadnog pročelja s presjekom iz 1872. (izv. DAZ, fond br. 1122, MF 29, br. 327)

Prilog 2. Popis majstora i obrtnika angažiranih za rad na Kukovićevoj kući 1872.-1874.

1. Plochberger Ivan mlađi građevinski majstor i voditelj gradnje

Dobavljači

1. Andrašević Mato opeka
2. Balon Ivo šaš
3. Blažeković Mijo opeka
4. Bolfan vapno
5. Cementfabrika u Kamenitom mostu cement
6. Čella Valentin vapno
7. della Rosa šaš
8. Dolinar vapno
9. Ferković Franjo kamen
10. Grahor i Klein opeka
11. Grahor Janko Nikola opeka
12. Hondl Aleksandar željezo
13. Jambrišak Janko opeka
14. Jarber Andrija pijesak
15. Jeraj Marko pijesak
16. Klein opeka
17. Krajaček šaš
18. Neidhard drvenice
19. Serčan Franjo cement
20. Tassoti Matija vapno
21. Tomasović šaš
22. Urli opeka

Podizvoditelji

1. Drezler kovač
2. Eisenhuth Miroslav stolar
3. Grund Franjo kamenotesar
4. Hare ličilac
5. Heinzl Vjekoslav st. tesar

6. Hippius Vil.	bravar
7. Hohner Josip	stolar
8. Jean Franjo	limar
9. Korn Hinko	pokrivanje krova šiferom
10. Oraić H.	stolar
11. Pabst	staklar
12. Pierotti Luigi	klesar
13. Strohmajer Mihovil	zidar
14. Šek	tapetar
15. Uhrl	ličilac

Ostali

1. Banović	odvoz šute
2. Budicki Josip	bačvar
3. Černošek	vino
4. Doberlet	doprema peći
5. Dobrovoljski	poslovanje
6. Dvornik	odvoz šute
7. Geiger	čišćenje zahoda
8. Janeš J.	čišćenje zahoda
9. Mach	cijevi za dimnjak
10. Paromlin	lož
11. Peer	kruh
12. Perner	badanj
13. Peschel Petar	četke, zidarske kape
14. Rudović Ferdo	pečna vrata
15. Samossa	peći
16. Saurić	postavljanje peći
17. Schneider	knjige
18. Stamfe	postavljanje peći
19. Stazo Julio	pečna vrata
20. Stiasni Antun	obločne plohe, rolete
21. Šašner	risanje
22. Tanšer	telegrafi

Prilog 3. Račun iz ožujka 1873., detalj (izv. Hofman, 1873c)

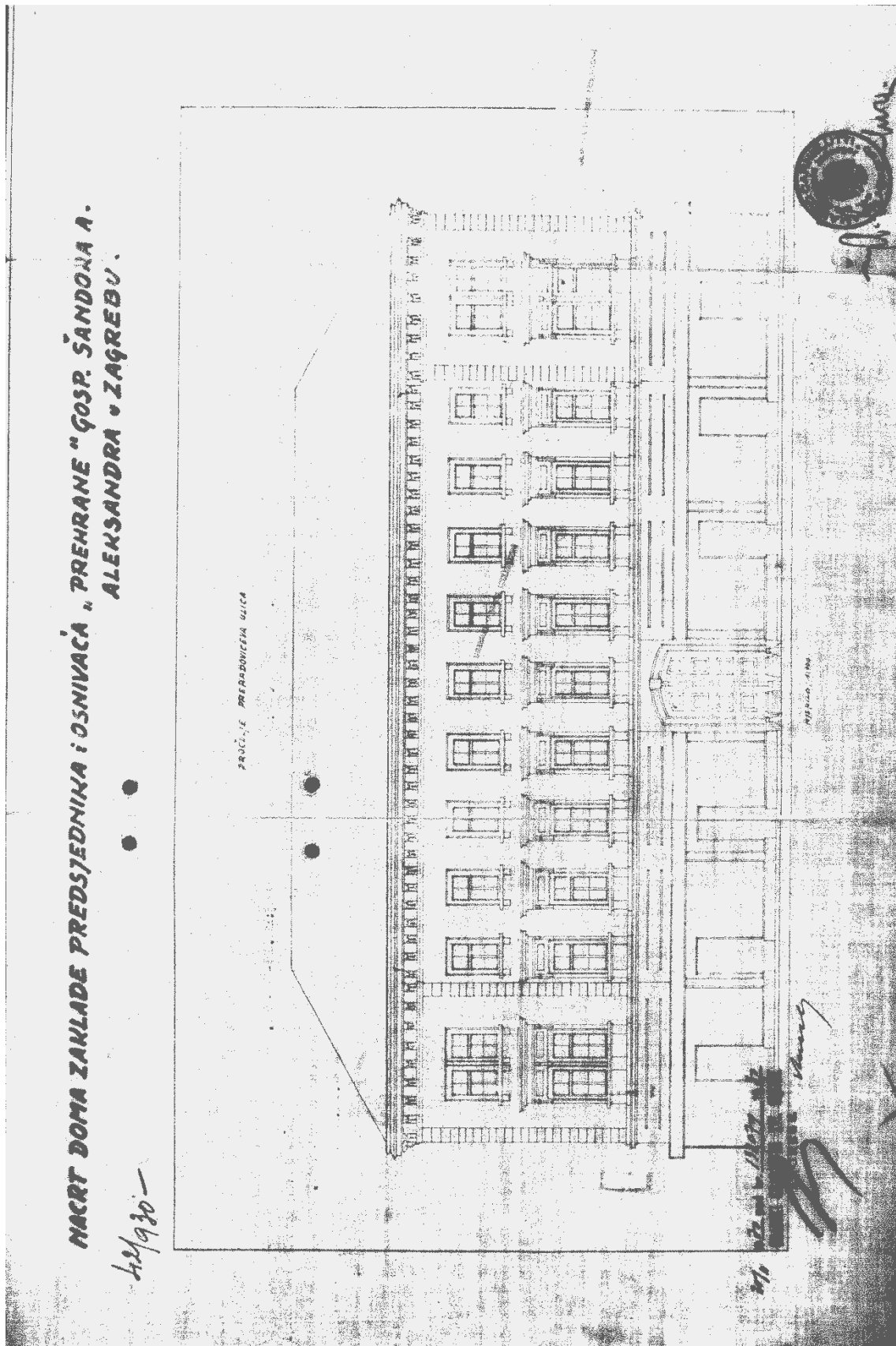
izdati snabav u svrhu gnaženja
ovine

f	L.	izdati	f	L.
519	11	1 Joo Balan za stakalnu: šas	27	30
000		2 aud. Jarber za pjesak	62	33
000		3 al. Fleming za cesarsko djelo	1000	.
519	11	4 Marko Leraj za pjesak	85	.
		5 Muto Andrašević za greke	1245	25
		6 Marko Leraj za pjesak	63	75
		7 Joo Plahberger za poslovanje	1000	.
		8 J. Tamberšak za apete	297	50
		9 J. Šenas za čistisanje zagrada	8	.
		10 Franjo Ivan za hrvatsko djelo	600	.
		11 aud. Jarber za pjesak	63	75
		12 Mio Blareković za greke	534	32
		13 Franjo gumi Kamenčesvar	1000	.
		14 Vil. Filipius za bavarsko	1000	.
		15 Zidani i terakli $\frac{3}{3}$ do $\frac{18}{3}$ 73	1340	33
		16 isti $\frac{17}{3}$ do $\frac{29}{3}$ 73	1896	80
		izdato ukupno	10224	33
		preostatak u gotovini	294	78
		izdati sa prijetkom jednaki	10519	11

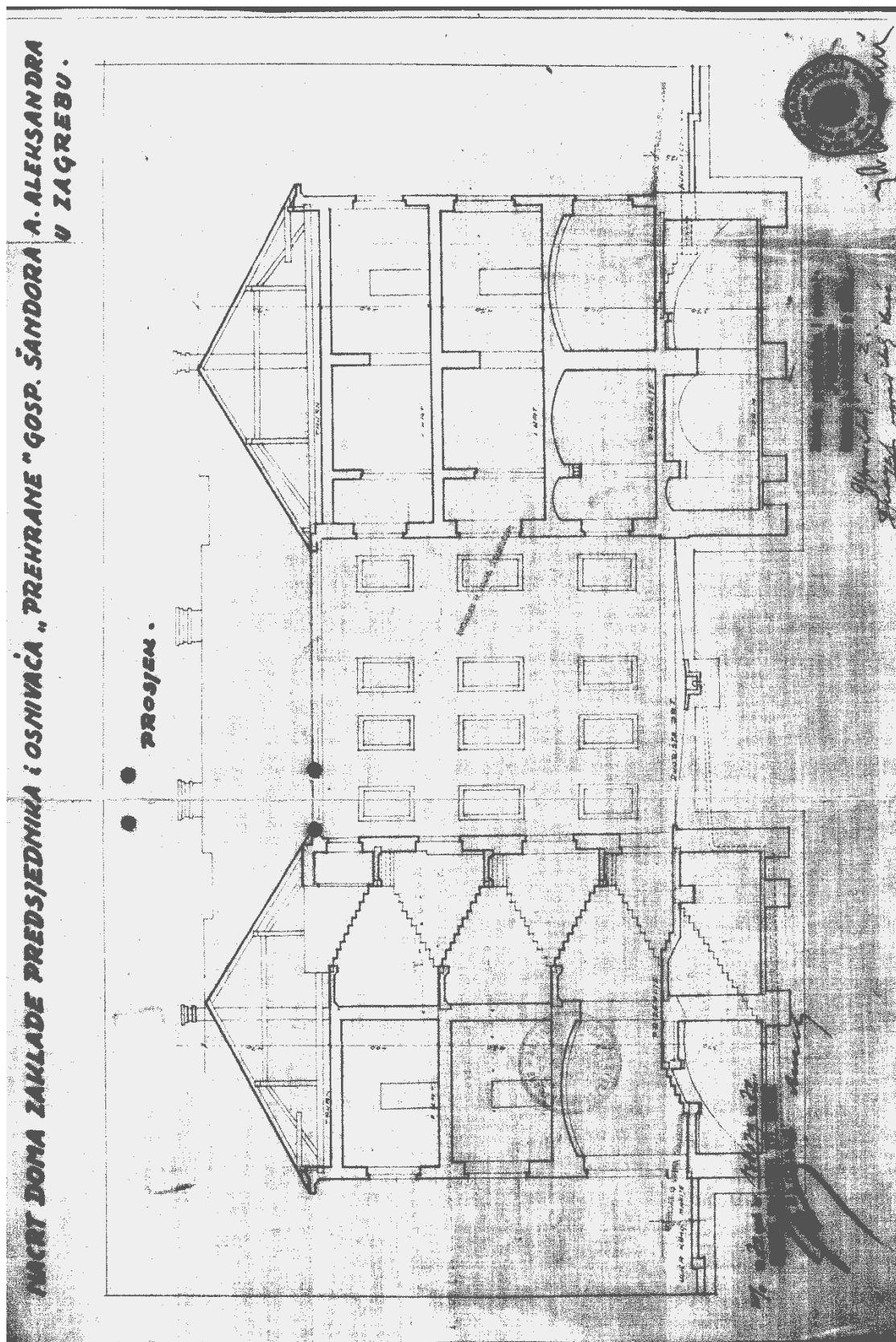
Lagno 31 Ožujka 1873

Miroslav Hofman

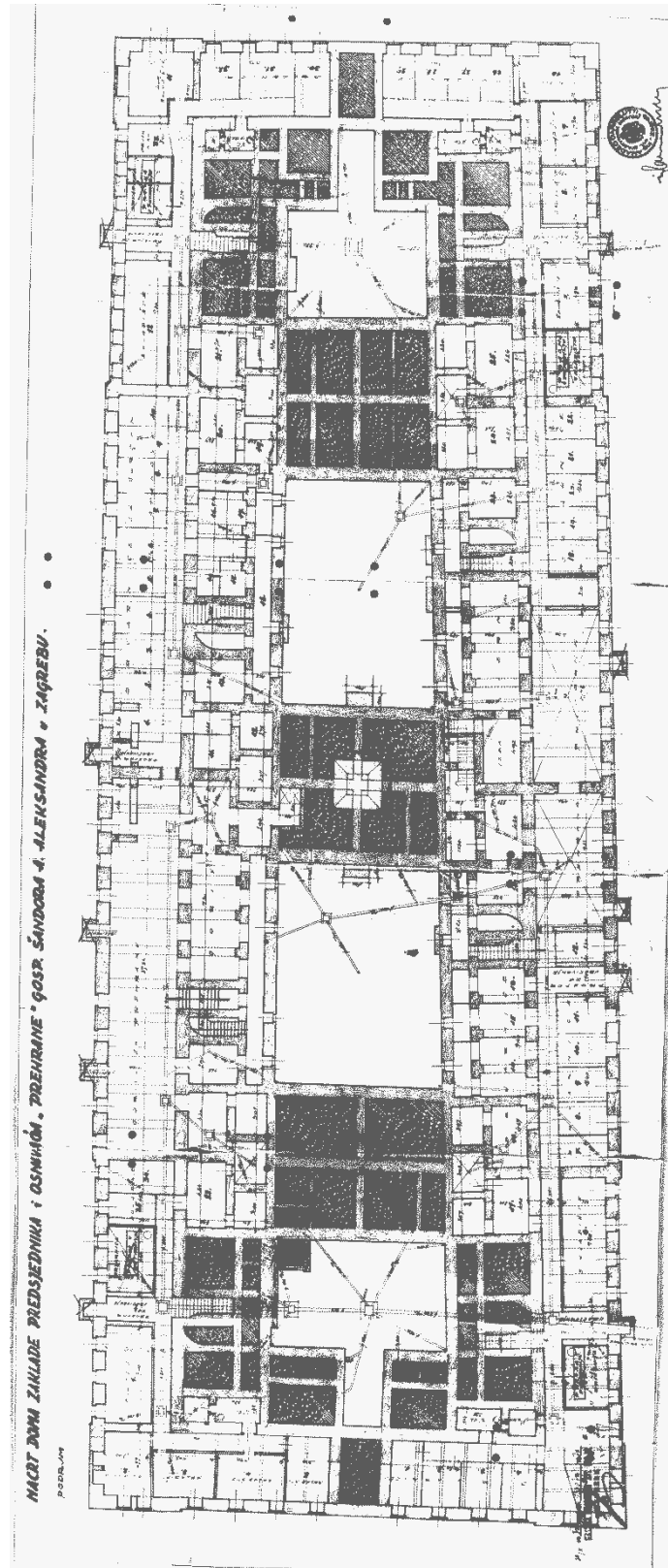
Prilog 4. Nacrt planiranog izgleda zapadnog pročelja iz 1930. (izv. DAZ, fond br. 1122
Zbirka građevne dokumentacije, MF 86, br. 229)

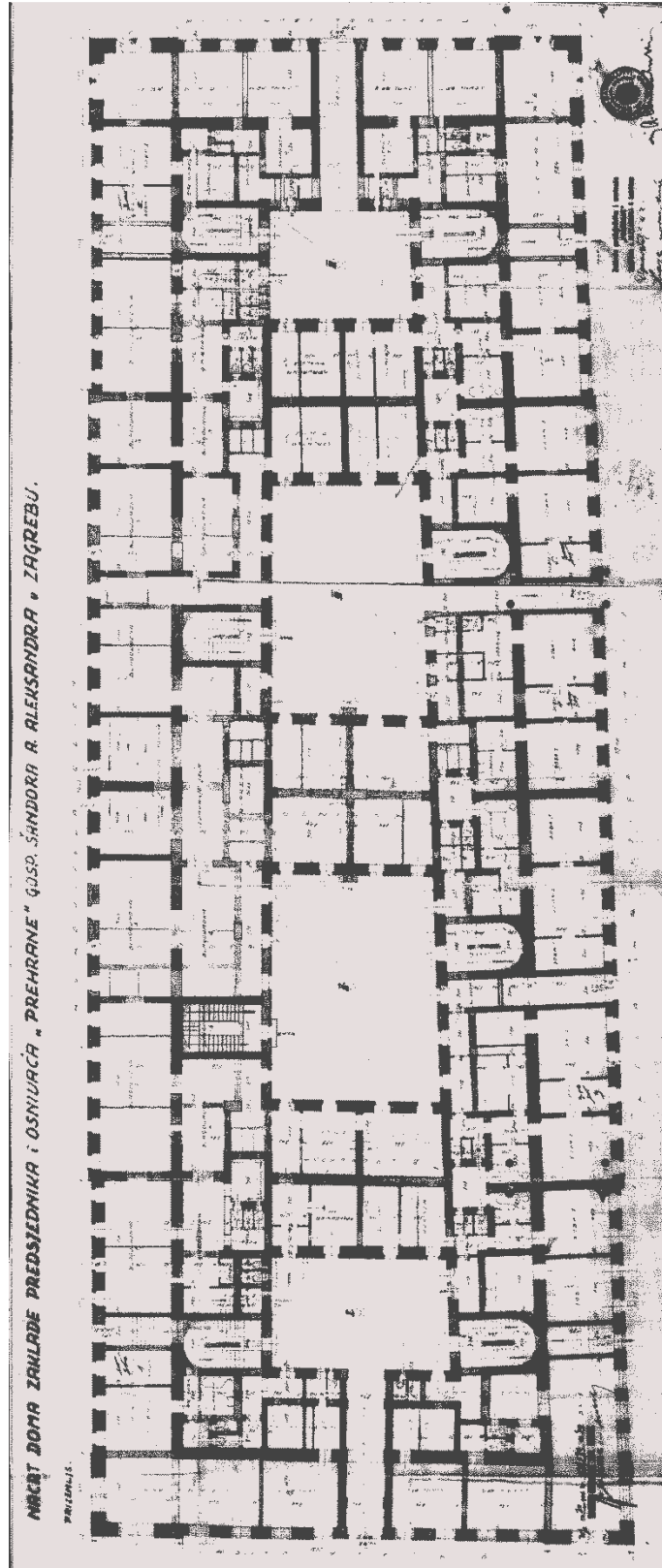
Prilog 5. Presjek Kukovićeve kuće, pogled sa zapada (izv. DAZ, fond br. 1122, Zbirka građevne dokumentacije, MF 86, br. 231)

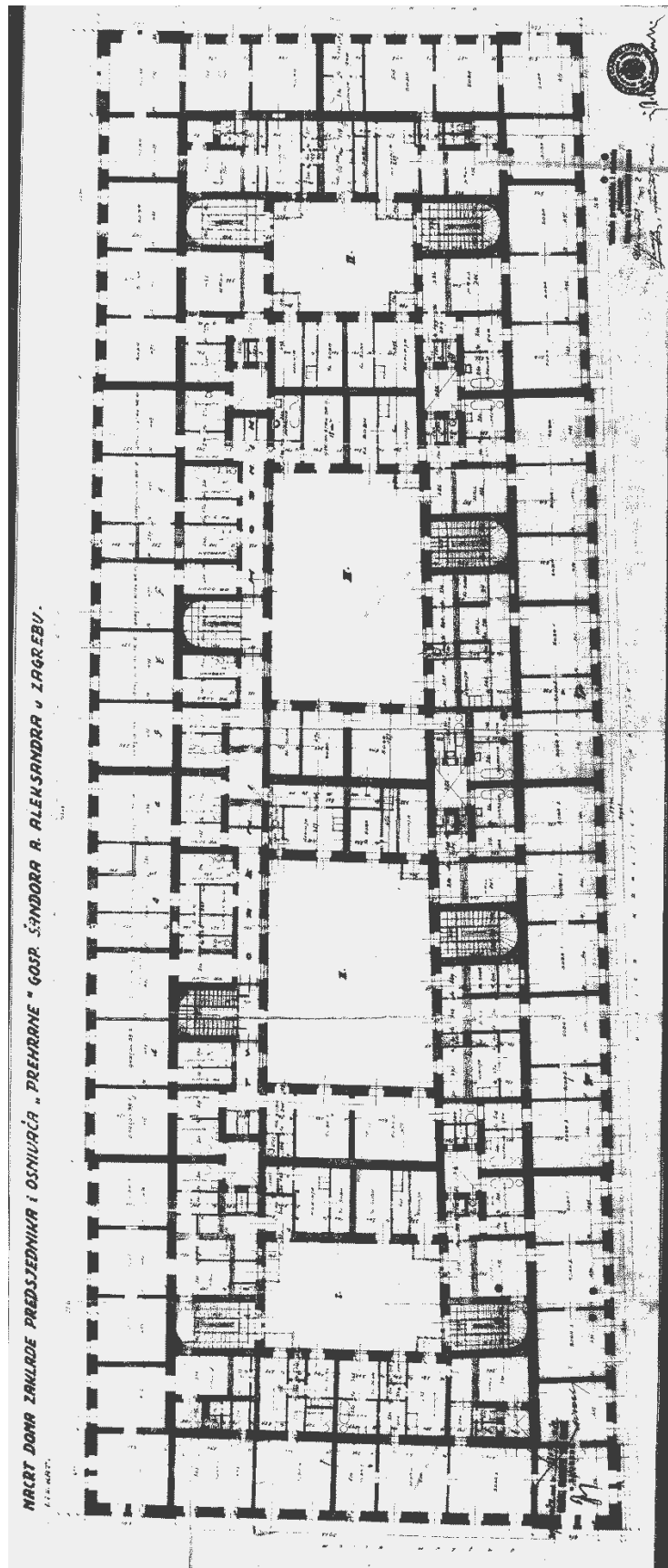
Prilog 6. Tlocrt podruma 1930. (izv. DAZ, fond br. 1122, Zbirka građevne dokumentacije, MF 86, br. 233)

Prilog 7. Tlocrt prizemne etaže 1930. (izv. DAZ, fond br. 1122, Zbirka građevne dokumentacije, MF 86, br. 235)

Prilog 8. Tlocrt prvog i drugog kata 1930. (izv. DAZ, fond br. 1122, Zbirka građevne dokumentacije, MF 86, br. 237)

Prilog 9. Površine stambenih prostora s imenima stanara (DAZ- ZPOPŠA-fond br. 782,
Dokumentacija o nekretninama)

POVRŠINE STAMBENIH PROSTORIJA prema očevidniku Uprave kuća u " KUKOVIĆEVOJ KUĆI " :		
1.) PRERADOVIĆEVA ULICA BR. 29.		
1.	Uprava zaklade	68 m2
2/a	XXII. Osnovna organizacija	10 "
2.	Nadstojnik kuće	28.50 m2
3.	Pavić Matija	118.50 "
30.	Szekeres Mihály	61.50 "
31.	Geček Reneta	106.50 "
32.	Klemenčić Mladen	62.50 "
33.	Odincev Anatol	145.50 "
56.	Mezulić Vera	140.-- "
57.	Starek Katarina	36.-- "
58.	Mayer Antun	104.-- "
61.	Vugrinčić Fran	106.50 "
62.	Marošević Marko	62.50 "
63.	Vitkević-Fink	145.-- "
86.	Belašević Ljudevit	140.-- "
87.	Panczel Irena	36.-- "
88.	Šimek Amalija	103.50 "
POVRŠINE STAMBENIH PROSTORIJA prema očevidniku Uprave kuća u " KUKOVIĆEVOJ KUĆI " :		
2.) BRAĆE KAVURIĆA ULICA broj 9:		
6.	"GRADJA"	134.50 + 113.-- = 247.50 m2
8.)		
9	Vrdoljak Andrija	126.-- "
38.	Znideršić Vilko	148.-- "
39.	Smelčić Niko	146.50 "
68.	Banevac Mladen	148.-- "
69.	Levadenić Marija	146.50 "
POVRŠINE STAMBENIH PROSTORIJA prema očevidniku Uprave kuća u "KUKOVIĆEVOJ KUĆI " :		
3.) BRAĆE KAVURIĆA ULICE broj 11:		
5.	Krizmanić Magdalena	110.50 m2
6.	"Gradja" vidi braće Kavurića ul. br.9.	
35.	Alić Milka	138.50 "
36.	Rede Pia	145.50 "
65.	Sabel Reko	138.50 "
66.	Vasilj Nikolaj	145.50 "

DRŽAVNI ARHIV U ZAGREBU

POVRŠINE STAMBENIH PROSTORIJA prema očevidniku Uprave kuća u
"KUKOVIĆEVOJ KUĆI" :

4.) KUKOVIĆEVA ULICA broj 2 :

21.	Kemerski Stefanija	114.-- m2
50.	Deminković Olga	144.-- "
51.	Bunašić Dera	143.5e "
80.	Škrnjug Drage	144.-- "
81.	Radislević Ive	143.5e 2
22.	Sukeblijević Anica	65.5e "

POVRŠINE STAMBENIH PROSTORIJA prema očevidniku Uprave kuća u
"KUKOVIĆEVOJ KUĆI" :

5.) KUKOVIĆEVA ULICA broj 4.:

53.	Vidmerić Drage	143.-- m2
54.	Rajković Josip 1 M.	137.-- "
83.	Rihterić Branka	143.-- "
84.	Marinević Vitimir	137.-- "

POVRŠINE STAMBENIH PROSTORIJA prema očevidniku Uprave kuća u
"KUKOVIĆEVOJ KUĆI" :

6.) G A J E V A ULICA broj 28:

1e.	Brateljić Stefanija	98.-- m2
11.	Bilić Ivan	51.-- "
18.	Nadstejnik kuće	29.-- "
19.	Szaszkiewicz Uroš	124.5e "
41.	Cindrić Tome	135.-- "
42.	Reč Ivan	35.-- "
47.	Reženkević Drage	35.5e "
48.	Grnčec Branka	139.-- "
71.	Felger Rudolf	135.-- "
72.	Nevek Ženka	35.-- "
73.	Manojlević Mileš	128.5e "
74.	Kelesar Mije	105.5e "
75.	Klemenčić Aleksandar	60.-- "
77.	Demazet Zorka	139.-- "
91.	Guncz Marija	?

Površine poslovnih presterija :

12.	Kralj Jakob	24 m2
13.	Turkević Nikola	26.5e m2
14.	Mljekarstvo "Jelenevac"	32.-- m2
17.	Srednje farmaceutska škola	94.5e "

9. Literatura

- Bilić, J. (ur) i Ivanković, H. (ur) (2006a): *Zagrebački leksikon A-Lj*, Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, Zagreb
- Bilić, J. (ur) i Ivanković, H. (ur) (2006b): *Zagrebački leksikon M-Ž*, Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, Zagreb
- Bojničić, I. (1899.): *Der Adel von Kroatien und Slavonien*, Verlag von Bauer und Raspe, Nürnberg
- Čengić, D. (1998.): *Sirotinjsko povjerenstvo grada Zagreba 1856-1946.*, Arhivski vjesnik, god 41, str. 111-119
- Dobronić, L. (1959.): *Stare numeracije kuća u Zagrebu*, Izdanja Muzeja grada Zagreba, Zagreb
- Dobronić, L. (1983.): *Graditelji i izgradnja Zagreba u doba historijskih stilova*, Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske, Zagreb
- Hawkesworth, C. (2007.): *Zagreb – a cultural and literary history*, Signal Books Limited, Oxford
- Iveljić, I. (2007.): *Očevi i sinovi – privredna elita Zagreba u drugoj polovici 19. stoljeća*, Leykam international d.o.o., Zagreb
- Kampuš, I. i Karaman, I. (1988.): *Tisućljetni Zagreb*, Školska knjiga, Zagreb
- Macan, T. (ur) (2013.): *Hrvatski biografski leksikon 8 Kr-Li*, Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, Zagreb
- Maroević, I. (1987.): *Prijedlog za tipologiju stambene arhitekture u Zagrebu u drugoj polovici 19. stoljeća*, Radovi IPU
- Mirnik, I. (1995.): *Obitelj Alexander ili kratka kronika izbrisanog vremena*, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
- Schorske, C.E. (1997.): *Beč krajem stoljeća*, Izdanja Antibarbarus, Zagreb
- Stojsavljević, B. (1961.): *Šuma i paša: u borbi sela u Hrvatskoj i Slavoniji poslije 1848.*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb

Szabo, G. (1971.): *Stari Zagreb*, Spektar, Znanje, Zagreb

Weiss, K. (ur) (1865.): *Alt- und Neu-Wien in seinen Bauwerken*, Österreichisches Ingenieur- und Architekten Verein, Beč

<http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=apz&datum=18950518&seite=3&zoom=33&query=%22kukovic%22&provid=PO2&ref=anno-search> 2015.09.22.

http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_1604 2016.04.04.

http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_6247 2015.11.17.

http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_6479 2015.11.17.

<http://kgzdz.arhivpro.hr/?kdoc=11012908> 2015.12.09.

<http://www.njuskalo.hr/nekretnine/centar-5s-153.00-m2-oglas-9418334> 2015.12.30.

<http://www.njuskalo.hr/nekretnine/centar-preradoviceva-102.22-m2-oglas-15296686>
2015.12.30.

<http://www1.zagreb.hr/galerijakd.nsf/c31dd4a135787898c1256f9600325af4/0dc6b0ca4eef9179c1257f3e0048f707?OpenDocument> 2016.01.18.

Arhivska građa

***, *Izkaz od opredielanju, realizovanju, i upotrieblenju zaostatka kupovnine dobra Topolovec iza smrti pokojnog Mirka pl. Kukovića, spadajućeg na njegovu ostavinu u aktivnom iznosu od 1.100.000 forinti*, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 3

***, *Površine stanbenih prostorija prema očevidniku Uprave kuće u „Kukovićevoj kući“*, DAZ-ZPOPŠA-fond br. 782, Dokumentacija o nekretninama

***, *Spomenica 2*, DAZ-DNŽOŠSU-fond br. 179

ALEXANDER (1927), *Zakladnica*, DAZ-ZPOPŠA-fond br. 782, Dokumentacija o nekretninama

BANIĆ (1950), *Rješenje da se Zaklada Aleksandera Šandora u Zagrebu stavi pod neposredni nadzor Ministarstva za nauku i kulturu vlade NRH*, 12. listopada, DAZ-ZPOPŠA-fond br. 782, Dokumentacija o nekretninama

BOLFEEK (1883), *Tužba Marije Bolfek rođj. pl. Kuković po A. Schauffu proti g. Ivanu Plochbergeru ml. graditelju u Zagrebu*, 28. kolovoza, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 5

BOLFEEK, KAVIĆ, KUKOVIĆ, WAGNER (1872a), *Izkaz o ovršenju ostavljene po dne 25. travnja 1872. po preminulom Mirku pl. Kukoviću oporuke d. 1. siečnja pblc. 25.travnja 1872., 06. prosinca*, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 1

BOLFEEK, KAVIĆ, KUKOVIĆ, WAGNER (1872b), *Pismo Sudbenom stolu*, 29. lipnja, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 1

BOLFEEK, KAVIĆ, KUKOVIĆ, WAGNER (1872c), *Pismo Kraljevskom sudbenom stolu*, 22. kolovoza, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 1

BOLFEEK, KAVIĆ, KUKOVIĆ, WAGNER (1873a), *Pismo Kraljevskom sudbenom stolu*, 09. lipnja, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 3

BOLFEEK, KAVIĆ, KUKOVIĆ, WAGNER (1873b), *Pismo Kraljevskom sudbenom stolu*, 15. studenog, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 3

DAUBACH, SCHAUFF, *Pismo Kraljevskom županijskom sudbenom stolu*, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 2

GLUMAC (1966), *Pismo Skupštini grada Zagreba – Sekretarijatu za Narodno zdravlje i socijalnu zaštitu*, 24. svibnja, DAZ-ZPOPŠA-fond br. 782, Dokumentacija o nekretninama

GRADSKO POGLAVARSTVO (1872), *Pismo Mirku Kukoviću*, 25. siječnja, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 4

HOFMAN (1872a), *Zapisnik od 2. svibnja 1872., 14. lipnja*, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 3

HOFMAN (1872b), *Izkaz verhu primljeni i izdatih svotah koje podpisah od sledece gospode primio i u sverhu gradjenja kuće po. Mirka Kukovića izdao*, 04. srpnja, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 3

HOFMAN (1872c), *Izkaz verhu primljenih i izdatih svotah koje u sverhu gradjenja kuće po. Mirka Kukovicha*, 05. kolovoza, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 3

HOFMAN (1872d), *Izkaz verhu primljeni i izdati svotah u sverhu gradjenja kuće po. Mirka Kukovića*, 28. kolovoza, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 3

HOFMAN (1872e), *Izkaz verhu primljeni i izdatih svotah u sverhu gradjenja kuće pok. Mirka Kukovića*, 30. rujna, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 3

HOFMAN (1872f), *Izkaz po primljeni i izdati svotah u sverhu gradjenja kuće p. Mirka Kukovića*, 30. listopada, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 3

HOFMAN (1872g), *Izkaz verhu primljeni i izdati svotah u sverhu gradjenja kuće pl. Mirka Kukovića*, 30. studenog, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 3

HOFMAN (1872h), *Izkaz primljeni i izdati svotah u sverhu gradjenja kuće M. p. Kukovića*, 31. prosinca, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 3

HOFMAN (1873a), *Izkaz primljeni i izdati svotah u sverhu gradjenja kuće M. Kukovića*, 31. siječnja, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 3

HOFMAN (1873b), *Izkaz verhu primljeni i izdati svotah u sverhu gradjenja kuće Mirka pl. Kuković*, 28. veljače, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 3

HOFMAN (1873c), *Izkaz verhu primljeni i izdati svotah u sverhu gradjenja kuće Mirka Kukovića*, 31. ožujka, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 3

HOFMAN (1873d), *Izkaz verhu primljeni i izdati svotah u sverhu gradjenja kuće M. Kukovića*, 30. travnja, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 3

HOFMAN (1873e), *Izkaz verhu primljeni i izdati svotah u sverhu gradjenja kuće M. Kukovića*, 30. svibnja, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 3

HOFMAN (1873f), *Izkaz primljeni i izdati svotah u sverhu gradjenja kuće M. p. Kukovića*, 30. lipnja, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 3

HOFMAN (1873g), *Izkaz verhu primljeni i izdati svotah u sverhu gradjenja kuće M. pl. Kukovića*, 31. srpnja, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 3

HOFMAN (1873h), *Izkaz verhu primljeni i izdati svotah u sverhu gradjenja kuće M. Kukovića*, 06. rujna, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 3

HOFMAN (1873i), *Izkaz verhu primljeni i izdati svotah u sverhu gradjenja kuće Mirka pl. Kukovića*, 08. listopada, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 3

HOFMAN (1873j), *Izdatak kao i prijetak svotah u sverhu gradjenja kuće M. Kukovića*, 31. listopada, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 3

HOFMAN (1873k), *Izkaz verhu primljeni i izdati svotah u sverhu gradjenja Kukovićeve kuće*, 30. studenog, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 3

HOFMAN (1873l), *Izkaz verhu primljeni i izdati svotah u sverhu gradjenja Kukovića kuće*, 30. prosinca, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 3

HOFMAN (1873m), *Izkaz verhu primljeni i izdati svotah u sverhu gradjenja kuće M. Kukovića*, 30. prosinca, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 3

HOFMAN (1874a), *Izkaz verhu u mjesecih veljača i ožujku primljeni i izdatih svotah u sverhu gradjenja kuće M. pl. Kukovića*, 30. ožujka, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 3

HOFMAN (1874b), *Izkaz verhu primljeni i izdati svotah u sverhu gradjenja kuće Mirka pl. Kukovića*, 30. kolovoz, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 3

HRELJANOVIĆ, MAYER, WICKERHAUSER (1945), *Zapisnik*, 08. kolovoza, DAZ-ZPOPŠA-fond br. 782, Dokumentacija o nekretninama

JOVIĆ (1872), *Zapisnik od 21. lipnja 1872.*, 26. lipnja, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 1

KNEISEL, HOFMAN (1872), *Pismo kraljevskom županijskom Sudbenom stolu*, lipanj, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 1

KRALJEVSKI SUDBENI STOL (1890a), *Pismo Mirku Kukoviću mlađem*, 20. ožujka, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 5

KRALJEVSKI SUDBENI STOL (1890b), *Pismo Mirku Kukoviću mlađem*, 17. siječnja, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 6

KUKOVIĆ (1872), *Vollmacht*, 14. veljače, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 3

LASLAVIĆ, HRELJANOVIĆ, MAYER, WICKERHAUSER (1941), *Zapisnik*, 03. studenog, DAZ-ZPOPŠA-fond br. 782, Dokumentacija o nekretninama

PLOCHBERGER (1873), *Aproximative Zusammenstellung der Mehrarbeiten des Kukovičschen Baues*, lipanj, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 1

ROJC (1869), *Uvjeti najma dijela kuće Mirka Kukovića*, 20. studenog, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 1

ROJC (1872), *Račun o dohodku kuće br. 455 go. Mirka pl. Kukovića i o trošku na nju za vrijeme od 1. siječnja 1872 do dana, do kojega je još koji stanar što uplatio u moje ruke prije nego li se je morao izsjeliti*, 12. studenog, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 3

SCHAUFF (1873a), *Izkaz ostavinske imovine pokojnoga Mirka pl. Kukovića u svrhu proračunavanja čistog nasliedja*, 29. lipnja, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 1

SCHAUFF (1873b), *Pismo kraljevskom županijskom sudbenom stolu*, 21. srpnja, HDA-FOK- fond br. 983, kutija 1

ŠILOVIĆ (1931), *Odgovor zakladi predsjednika i osnivača Prehrane Šandora A. Aleksandera*, 15. travnja, DAZ-ZPOPŠA-fond br. 782, Dokumentacija o nekretninama

WICKERHAUSER (1955), *Referat o zaduženju zaklade Š. A. Alexandera*, 19. veljače, DAZ-ZPOPŠA-fond br. 782, Dokumentacija o nekretninama

ZAKLADA Š. A. ALEXANDERA (1959), *Prijava radi utvrđivanja predmeta nacionalizacije u smislu člana 10. uredbе o postupku za provodjenje nacionalizacije najamnih zgrada i građevinskog zemljišta*, 27. travnja, DAZ-ZPOPŠA-fond br. 782, Dokumentacija o nekretninama

Kratice

DAZ – Državni arhiv u Zagrebu

HDA – Hrvatski državni arhiv

FOK – Fond obitelji Kuković

ZPOPŠA – Zaklada predsjednika i osnivača „Prehrane“ Šandora A. Alexandera

DNŽOŠSU - Državna narodna ženska osnovna škola u Samostanskoj ulici

Novine i časopisi

Agramer Zeitung, 1894.06.23.

Agramer Zeitung, 1895.05.18.

Agramer Zeitung, 1895.08.27.

Carsko kraljevske službene narodne novine, 1853.10.14.

Glasonoša, 1906.09.02.

Napredak, 1873.11.01.

Napredak, 1879.05.01.

Napredak, 1890.02.20.

Narodne novine, 1872.04.26.

Narodne novine, 1872.04.27.

Narodne novine, 1872.04.29.

Narodne novine, 1874.10.06.

Narodne novine, 1882.05.27.

Narodne novine, 1882.05.30.

Narodne novine, 1883.10.06.

Narodne novine, 1884.09.29.

Narodne novine, 1891.04.22.

Narodne novine, 1892.04.08.

Narodne novine, 1892.09.16.

Novosti, 1934.11.29.

Obzor, 1872.03.15.

Obzor, 1872.04.26.

Obzor, 1872.04.29.

Obzor, 1873.03.21.

Obzor, 1914.08.04.

Pravi prijatelj naroda, 1896.03.04.